

Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Kalp-Gönül

Kerim KARA
Dr.
kekara@mynet.com

Özet

[Kerim Kara, "Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Kalp-Gönül", Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, Ankara 2005, Y. 6, S. 14, ss 483-523]
Mevlânâ bir kalp ve gönül adamıdır, onu beşer târihinde ölümsüz kılan en büyük özelliği kalplerde taht kurmasıdır. Mevlânâ diğer eserlerinde olduğu gibi Mesnevî'de de selim bir kalbe sâhip olmanın inceliklerini anlatmıştır. Biz bu çalışmada değişik başlıklar altında Mevlânâ'nın kalp gönül konusunu nasıl ele aldığını anlamaya çalıştık.

Giriş

Ünü Türk kültür tarihini aşarak bütün insanlığa ulaşan, kitleleri kendisine hayran bırakan Mevlânâ'nın her çağda etkisini kaybetmeyen tesiri dikkatle incelenmelidir. Çünkü Mevlânâ farklı din ve düşünce toplulukları tarafından kabul gören ve değer verilen ender şahsiyetlerden birisidir. Batıda ondan daha çok tanınan mutasavvıf yoktur; Osmanlı'yı ziyaret eden Avrupalılar ondan etkilenmişler ve Fars edebiyatıyla ilgilenen ilk oryantalistler çeviri için onun kitaplarını seçmişlerdir.¹

İnsanların Mevlânâ'ya olan ilgi ve alâkası incelendiğinde herkesin onda kendinden bir şeyler bulduğu görülür. Çeşitli meslek ve mevkiden, yüzyıllardır pek çok insan Mevlânâ adını huşû içersinde telaffuz etmiştir. Mevlânâ'nın eserleri nesiller boyu okunup şerhedilmiş, sevenleri tarafından adına bir tarikat kurularak usul ve âdâbı yaşatılmaya çalışılmıştır. Eserlerini okuyup anlamaya çalışanların ve yolundan gidenlerin onu sevmeleri anlaşılabilir; fakat tarikatine girmemiş, herhangi bir eserinden bir tek satır bile okumamış kitlelerin ona büyük bir muhabbet duymaları, muhayyilelerinde onu yüceltmeleri ancak tasavvufun kendi esasları çerçevesinde açıklanabilir.

Mevlânâ'nın şîirleri , bugün bile deyiş kudreti, teşbihleri, imajları ile günümüz şâirlerini etkileyecek, onları hayran bırakacak bir güzellikte ve inceliktedir.² Çünkü o kalplere hitap etmiş, gönülleri coşturmuştur. Dîvân-ı Kebîr'de şöyle demektedir:

¹ Annemarie Schimmel, *Tasavvufun Boyutları*, çev. Yaşar Keçeci, Kırkambar Kitaplığı, İstanbul 2000, s.354.

² Arpaguş Safi, *Mevlânâ'nın Dînî Anlatım Metodu*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s.120.

“Gönü gereği gibi anlamak için bir zaman, gönül mahallesine girdim, orada kaldım. Böylece gönülün hâlinde bir iz, bir nişan aramaya koyuldum. Bakayım gönülümün halleri nedir? Nasıldır? Diye düşündüm. Gördüm ki, yalnız ben değil, bütün dünyâ ondan şikâyetçi, onun yüzünden feryâda düşmüş. Her ovada, her şehirde rastladığım bilginlerden, akıllı kişilerden gönüle dâir ne düşündüklerini, ne destanlar söylediklerini sordum. Hepsi de gönülün elinden yakındı, yaka silkti, hepsi de feryâda geldi. Bu hal bana dokundu. Gönül konusu üzerinde bir şüpheye zanna düştüm. Sonunda, bu konu üzerinde, aklın bir işe yaramadığını anladım da aklımı bıraktım. Gönüle doğru sefere çıktım, yola düştüm, fakat onun bulunmadığı hiçbir yer de görmedim. Aslında şu gönül, ârif ile mârufun, yâni bilen ile bilinen arasında tercümanlık edip durmada. Gönülün ne olduğunu ancak gönül sâhibleri bilir. Ruhsuz kişi, gönül değerini ne bilir? Sen gönülü ancak Allah kapısında, ilâhî dergahta bulabilirsin. Gönül filanda fıymanda bulunmaz. Âlemde kırık gönülleri onaran, eksiklikleri tamamlayan, dilediğini zorla yaptırma gücü yeten, her izi olanı, her izi bulunmayanı gereği gibi gören Allah’tan başkasında gönül bulamazsın. Çünkü Allah, gönülü ev edinmiştir.”³

Gönül kelimesi ile de ifâde edilen kalbin dinde önemi büyüktür, çünkü îmanın ilk rûknü kalp ile tasdikdir. Dil ile ikrar bundan sonra gelmektedir. Hemen belirtmekte fayda görüyoruz ki kalpten murat vücûdumuzda yer alan ve kan pompalanmasını temin eden et parçası değildir. Kalpten murat, rûhun latifelerinden olan ve ruhla müterâdif olarak kullanılan yürek, gönül, her şeyin ortası, en ehemmiyetli ve can alıcı yeridir. Kur’an’da ve tasavvufta zihni fonksiyonların yerinin kalp kabul edildiği anlaşılmaktadır.⁴ Meselâ “Rablerinden korkanların derileri ondan ürperir. Sonra derileri de, kalpleri de Allah’ın zikriyle yumuşar.” (Zümer, 39/23) “Hakîki mü’minler ancak o kimselerdir ki, Allah anıldığı vakit kalpleri ürperir.” (Nisâ, 4/41) Tasavvufta kalple ilgili zikredilen hadisler de vardır, meselâ; “Ben yere ve göğe sığmadım, ancak mü’min kululumun kalbine sığdım”, “Her şeyin cilâsı vardır, kalbin cilâsı da Allah’ı zikretmektir”⁵

Tasavvufta kalp (kalb), İlâhî hitâbın mahalli, tecellî aynası, ilâhî isim ve sıfatların en mükemmel şekilde tecellî ettiği yer olarak algılanmış⁶ ve cisimdeki yeri itibarıyla her insanın sol memesinin iki parmak altında bulunan çam kozalağı şeklinde, cismâni kalbe verilen Rabbânî latîfenin adı olmuştur. Bu latîfe gerçekte insanın hakikatidir.⁷ İnsandaki mânevî merkezler sıralamasında kalp en öndedir.⁸ Mevlânâ, özellikle Mesnevî’de de kalp- gönül konusunu çokça işlemiştir. Hemen her bölümde bu meseleyi ele almıştır. Yâni işlediği konunun gönül boyutuna da dikkat çekmiştir. Mesnevî’nin ilk cildinin önsözünde şunları söylemiştir:

Mesnevî, hakîkate ulaşmak ve Allah’ın sırlarına âgâh olmak, akıl erdirmek isteyenler için bir yoldur. Mesnevî, din asıllarının asıllarının asıllarıdır... Hakîkati arayan gönüller için bir cennettir. Kur’an gibi gönülleri temiz insanlardan, hakîkati sevenlerden başkasının

³ Can Şefik, *Mevlânâ- Hayatı Şahsiyeti Fikirleri*, Ötüken, 1995, s.414.

⁴ Yıldırım Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000, s.238.

⁵ Hadislerin tahrir ve değerlendirmesi için bkz. Yıldırım Ahmet, a.g.e., s.240-241.

⁶ Uludağ Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1991, s.274.

⁷ Yıldırım Ahmet, a.g.e., s.239.

⁸ Genelde bu sıralama şu şekildedir; kalp, ruh, sır, hafi, ahfa.

*Mesnevî'ye dokunmalarına müsâde yoktur. Mesnevî âlemlerin Rabb'inden gönüle inmiş hakikatleri ihtivâ eder.*⁹

Mesnevî'de kalp-Gönül konusu ana hatlarıyla şöyle işlenmiştir:

1. Gönül bir aynadır.

Diğer tasavvuf erbâbı gibi Mevlânâ da vecd hâlinde gördüğü hakikatleri ifâde etmek için semboller kullanmıştır. Ne batıda ne de doğuda onun kadar zengin ve parlak semboller kullanan bir başka mistik şâir yoktur. Mevlânâ'yı diğer sûfilerden ayıran özellik eserlerinin sembollerle dolu olması, sembol ve remizleri kullanmakta çok mâhir olmasıdır.¹⁰

Mevlânâ Mesnevî'de gönlü çeşitli benzetmelere tâbi tutmuştur. Bunlardan en önemlisi “ayna” benzetmesidir. Gönül aynası pek çok yönüyle ele alınmıştır. Bilindiği gibi “ayna” remzi tasavvufî düşünce sisteminin en temel esaslarından birisidir. Tasavvufta “*Ben bir gizli hazîne idim, bilinmekliğimi murat ettim de halkı yarattım*” hadîs-i kutsîsinden hareketle âlemin, Hak Teâlâ'nın esmâ ve sıfatlarının zuhûr ettiği bir ayna olduğu kabul edilir. Ahmet Avni Konuk “*Tabiat, mertebe-i ilâhîde sâbit olan esmâi sûretlerin intibâna* (basılmasına, şekil ve sûretinin görülmesine) *müsâit bir aynadan başka bir şey değildir. Ve o aynanın vücûdu dabi, zât-ı latîfe-i Hak'ın kesâfeti ile mevcut olduğu için zâhirdir*” der.¹¹ Bu kutsî hadis gereğince âlemin yaratılışında “muhabbet”, “zuhûr” ve “mârifet” bulunduğu ve mârifetin kemâlinin ise ilâhî sûreti kabûle müsâit bir endâm aynası ile mümkün olduğundan, zât-ı ulûhiyyetin latif vücûdu bu ilâhî sûretin izini kabul edebilecek bir mertebeye inmiştir ki, bu mertebeye “âlem-i şehâdet” denir. Âlem-i şehâdet her ne kadar, ilâhî isimlerin ahkâm ve eserlerinin zuhûruna müsâit ise de, tamâmiyle mücellâ (cilâlî, parlak) bir ayna olmadığından, ilâhî sûretler onda kemâliyle zâhir olmaz. Bundan dolayı âlem-i şehâdetten Hz. Âdem'in yaratılması ve zuhûru, onun cilâsı mesâbesinde vâki olmuştur. Böylece âlem, Hz. Âdem'in vücûduyla bir mir'ât-ı mücellâ (cilâlî bir ayna) olduğundan Hakk-ı mutlak onda, ilâhî sûretlerini müşâhede eder. Fakat bu müşâhede, uzaktan ve kendi vücûdunun hâricinde vâki olan bir şeye nazar ile elde edilen temâşâ kabûlinden değildir, belki bütün zerrelere bizzat zuhur ve huzur ile olan bir zevkî müşâhededir.¹²

Âlemlerin herbiri ayna olmakla beraber kemâliyle parlak ve cilâlî değildir. İlâhî sûretlerin aksini kemâliyle kabul edecek ve en açık bir biçimde gösterecek ayna, bu âlemde insandır; ve insan bu sebepten numûne-i ilâhîdir.¹³ Mevlânâ *Fîhi mâ Fîlî*'te şu şüire yer vermiştir:

⁹ Can Şefik, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, Ötüken, İstanbul 1997, c.I., s. 11. Konuyu işlerken Şefik Can beyin verdiği başlıklardan yararlandık. Dipnotlarda *Mesnevî* dendiğinde Şefik Can'ın tercümesi kastedilmiştir.

¹⁰ Aytekin Ülker, *Sarı Abdullab Efendi ve Mesnevî-i Şerif Şerhi*, Yayınlanmamış doktora tezi, M. Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s.208.

¹¹ Konuk A. Avni, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, hazırlayanlar, Mustafa Tahralı- Selçuk Eraydın, İFAV, İstanbul 1994, c.I. s. 42.

¹² Konuk A. Avni, a.g.e., c.I.s. 61.

¹³ Konuk A. Avni, a.g.e., c.I.s. 158.

*Ey insan, sen nâme-i ilâhînin nüshasınsın. Cemâl-i şâhînin âyinesi sensin. Âlemdede ber ne varsa, senden bâriç değıldir. Dilediğın berşeyi kendinde ara; zîra hepsi sensin.*¹⁴

Mutasavvıflara göre Hak Teâlâ kendi nisbetleri ve şuûnâtı (işleri) olan esmâ-i bî-nihâyesinin (sonsuz isimlerinin) “ayn”larını (özlerini, hakikatlerini) görmek dilediği vakit, onları suver-i mün’akisi (akseden sûretleri) olabilecek aynanın vücûdunu iktizâ etti; bu aynaya muktezî olan eşyâyı hazırladı. Meretebe meretebe “âlem-i şehâdet”e tenezzül etti ve âlem-i yarattı. Âlem, cilâyı kabul edebilecek bir ayna idi. Onda Hz. Âdem’i yaratmakla “âlem aynası”nı cilâlî kıldı. Zîra Hz. Âdem, esmâi tecellilerin bütün hepsini cümlesini kabûle istîdathıydı. Taayyün âleminde, onun taayyünü gibi mükemmel ve makbul bir taayyün yoktur. Ve mazhar-ı Âdem’de müteayyin olan ancak Hak olduğundan, Hak Teâlâ kendi zâtını mir’ât-ı Âdem’de kemâlîyle müşâhede eder. Binâenaleyh Hz. Âdem cümle mertebeleri câmidir. Bu sûretle kemâl-i isticlâ (Zât-ı Hakk’ın kendi zâtı için taayyünâtında zuhur etmesi) Hz. Âdem’in vücûduyla hâsıl olmuş olur.¹⁵

Binâenaleyh insan, Hakk’ın en kâmil tecelîgâhıdır, çünkü o, “en değerli özet”tir, “câmi varlık”tır. O, varlığının aynasında büyük âlemin ya da esmâi ve sıfâtı ilâhî mertebenin kemallerinin yansıdığı küçük âlemdir. Bunun için bütün yaratıklar içinde sâdece insan, Allah’ın halîfesi olmayı hak etmiştir. Bilindiği gibi tasavvufta bir ideal insan arayışı vardır. İnsanlığın idealize edilmesi, muhakkak ki onun mâhiyetini bulmak için denenmesi gereken yollardan biridir. Seçkin kişilerde tecellisi mümkün gösterilen, insanlığın idealize edilmiş mâhiyeti olan “insan-ı kâmil”, İslâm tasavvuf düşüncesinin özünü teşkil eden bir konudur.¹⁶ O halde “İnsan-ı kâmil”, -ona Âdem ile işâret edilmiştir- en üst mertebesinde beşer cinsidir; aklî, rûhî ve maddî bütün varlık kemalleri sâdece onda toplanır. İnsan-ı kâmil İbn Arabî’nin pek çok ifâdesinde beşer cinsiyle eşit anlamda kullanılsa bile, gerçekte, insanlığın en üstün mertebeleri için geçerlidir, bu da, peygamberlerin ve velîlerin mertebesidir. Mutlak anlamda bu kimselerin en kâmilî, Hz. Peygamber’dır (a.s.). Bu, resul olarak gönderilen “Muhammed peygamber” değil, “Hakikat-i Muhammediyye” ya da “Rûh-i Muhammedî”dir. Çünkü o, zât-ı ilâhiyenin isim ve sıfatlarının en kâmil mazharıdır.¹⁷

Gönül bir ayna ise temiz olması gerekir. Ayna temiz olursa elde edilecek görüntü de net olur, güzel olur. Temiz aynadan elde edilen görüntü herhangi bir şüpheye yer bırakmaz. Bunun gibi gönül aynası da temiz olmalıdır. Tasavvufta önce tasfiye sonra tahliye (süsleme) vardır. Tarikatlere ilk girişte sâlikten tevbe alınır, bu en büyük temizliktir. Geçmişin bütün kötü hâtıralarını silip süpürmeyi hedefler. Mevlânâ’ya göre gönül aynası, dünyâ sevgisi, mal-mevki hırsı gibi mânevî tozlardan temizlenirse onda hem yaratılanlar hem de Yaratan görülebilir.

Beyit:

*Kimin câm şebvetten, biddetten, nefsânî arzûlardan arınmış, temizlenmişse, o kimse mânâ âlemini ve mânâ sarayını çarçabuk görür.*¹⁸

Beyit:

¹⁴ Mevlânâ, *Fihî mâ Fih*, Tercüme, Ahmed Avni Konuk, yayına hazırlayan Selçuk Eraydın, İz Yayıncılık, İstanbul, 1994, s.73.

¹⁵ Konuk A. Avni, a.g.e., c.I.s.119.

¹⁶ Yâkıt İsmail, *Batı Düşüncesi ve Mevlânâ*, Ötüken İstanbul 1993, s. 30.

¹⁷ Afifî Ebu’l-Alâ, *Fusûsu’l-Hikem Okumaları İçin Anabtar, et-Ta’lîkât alâ Fusûsi’l-hikem*, trc. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2000, s.59-60.

¹⁸ Mesnevî, c.I., s.107.

*Gönül aynası dünyâ sevgisi tozundan, nefsânî arzulardan temizlenir, pak ve saf bir hâle getirilirse, orada su ve toprak nakışlardan başka şeyler görürsün.*¹⁹

Bir ayna olan gönül, şâyet temizlenir, saf bir hâle getirilirse onda hakikat sırları seyretilir. Madde âlemine âit görüntülerin ötesinde ilâhî âleme âit hikmetler de müşâhede edilir. Mutasavvıfların görmeden kasdı kalbî bir görüştür, yâni basîrettir. Gönüllerinde yaşadıkları mânevî lezzetlerdir.

Gönlü kirlüten en önemli kirliler; hiddet ve şehvettir. Abdullah b. Hubeyk'ten şu söz rivâyet edilir; “*Ekseriyâ insanın başını derde sokan şu dört şeydir; gözün, dilin, kalbin, arzun... Kalbine dikkat et! Gönlünde hiçbir müslüman için kin ve haset hissi bulunmasın.*”²⁰ Gönlünü hiddet ve şehvet duygularından arındıran kişi Allah'ın hikmetini, kudretini ve yaratma gücünü görebilir. Mekke fethedilince nasıl oradaki putlar kırılıp Kâbe temizlendi ise insanlar da nefisle mücâdele edip gönüllerini işgal eden kibir, hırs, şehvet ve kin putlarını kırıp yerine sevgi, şefkat, tevâzu tohumlarını ekebilirse gönlünü temizlemiş olur.²¹

Her insanda bir gönül aynası olduğuna göre, onun temiz olması insanın elindedir. Eğer insan gönül aynasını temiz tutmaya gayret ederse Allah ona yardım eder. Süfîler demiştir ki “Kul kalbi ve irâdesiyle ahlâkını düzeltmek için çalışıp, fenâ huyları kendisinden defetmeye uğraşırsa, Allah ona ahlâkını güzelleştirme imkânını lütfeder.”²² Gönlü en temiz olan kişi insan-ı kâmilidir. Ona bakanlar onda Hakk'ı görürler. İnsan-ı kâmilin gönlü o kadar temiz bir hâle gelmiştir ki kötü huylardan etkilenmez.

Beit:

*Gönül aynasında hem resmi, nakşî görürsün; hem de resmi ve nakşî yaparı; hem devlet, saâdet yaygısı seyrederisin; hem de onu yayarı ve döşeyeni.*²³

a. Yüz gönülde olanı yansıtan bir aynadır.

Mevlânâ gönülde mevcut olan duygu ve düşüncenin sâhibinin yüzüne yansıdığını söylemektedir. Yâni yüz, anlayan için gönlün aynasıdır, gönülde olanı dışa aksettirir. Mürşid-i kâmil, yüzlerine bakmakla insanların durumunu anlayabilir. Tasavvufta nazarın önemli bir yeri vardır. Sâlih kimselere sâdece bakmak bile insana iyi hal kazandırır. Dıştan dışa bakmak bile, bakılan kimsenin ahlâkının dışıyla münâsebetinden dolayı, bir tesir bırakır.²⁴ Mürşidin nazarı güneş ışığı gibidir, müritlere mânevî bir gıdâdır onları terbiye eder, yetiştirir. Aynı zamanda hiçbir şeyi karanlıkta bırakmaz, olduğu gibi açığa çıkarır. Bu sebeple insan-ı kâmil olanın gözü yüze odaklanmıştır. Çünkü o, karşısındakinin yüzünden gönlünde olanları anlayabilir.

Beit:

*Cenâb-ı Hak, yüz için “bildirici” adını takmıştır. Bu sebepledir ki ârif kişinin gözü, hep yüze dalmış gümüşdür.*²⁵

¹⁹ Mesnevî, c.I., s.264.

²⁰ *Kuşeyrî*, s.136.

²¹ Sevgi Ahmet, *Gönül Kâbesi ve Mevlânâ*, 8. Mevlânâ Kongresi (Tebliğler), Konya 6-7 Mayıs 1996, s.29.

²² *Kuşeyrî Risâlesi*, trc. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul 1991, s. 196.

²³ Mesnevî, c.I., s.264.

²⁴ Sühreverdî Şihâbüddin Ömer, *Anârifü'l-Maârif*, hazırlayanlar, H.Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz, Vefa Yayıncılık, İstanbul, tarihsiz, s.337.

²⁵ Mesnevî, c.I., s.92.

Nitekim Kur'an'da da bu yönde âyetler mevcuttur. “Allah, bir olarak anıldığı vakit, âhirete inananların kalpleri tiksindir. Ama Allah değil de putlar anılsa, hemen yüzleri güler.” (Zümer, 39/23)

Beyit:

Yüzün rengi, gönül hâlini bildirir; “Acı bana, sevgimi gönlünde tut” demek ister.²⁶

b. Gönül, bakanın kendini gördüğü bir aynadır.

Mevlânâ “Ayna herkesin kendisini içinde gördüğü bir şeydir.”²⁷ Başka bir yerde şöyle demektedir; *Eğer din kardeşinde bir ayıp görürsen, o ayıp sendedir, halbuki onda görürsün. Âlem ayna gibidir, kendi nakşını onda görürsün; çünkü “Mü'min mü'minin aynasıdır” buyrulmuştur²⁸*

Mevlânâ “Hakk'ın velileri”ne çok büyük değer verir. Ona göre velilerin gönülleri Hakk'ın kudret eliyle cilâlanmış aynalardır. Çünkü onlar kendilerini tamâmen Hakk'a teslim etmişler, kendi benliklerini yakıp yok etmişlerdir. Yâni Hakk'a kendileri arasına girebilecek nefsânî perdeleri çekip kaldırmışlardır. Kendilerinde kendiliklerinden herhangi bir tasarruf yoktur. Veliler Hakk'ın kudret eliyle cilâlanmış aynalar olduğu için iyi olsun kötü olsun herkes onlara baktığında kendini görür. Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled de bu konuda şunları söyler:

“Enliyânın bir takım makamları vardır. İlk makâmat, mücâbede ve riyâzette buldukları zaman bir ayna gibi parlak olur ve insanların kalpleri ve halleri bu aynada görünür; fakat bunları halk görmez, ancak bu makâma erişenler görebilir ve bilebilir.”²⁹

Velilerin hâlini anlamayıp, onları gördüklerinde kinleri artanlar, hiddetten çatlayacak hâle gelenler kusuru kendilerinde aramalıdır. Çünkü bu kin ve düşmanlık kendi gönüllerinden dışarı taşmaktadır. Dolayısıyla velilere düşmanlık edip onları ayıplayanlar aslında kendi noksanlarını görmekteyken fakat farkında değillerdir. Bunun en bâriz misâli Hz. Peygamber (a.s.) ve o devirdeki muhâtaplarıydı. Hz. Muhammed'i (a.s.) Ebû Bekir ve müslümanlar gördüğünde yaşadıkları ruh hâliyle Ebû Cehil ve müşriklerin yaşadığı ruh hâli birbirine tamâmen zıttı. Hz. Muhammed'i (a.s.) gördüklerinde mü'minlerin gönlü öylesine rahatlayıp hafifliyordu ki âdetâ uçacak hâle geliyorlardı. Ama müşriklerin sadrı öylesine daralıp sıkışıyordu ki neredeyse göğüs kafesleri çatlayacak hâle geliyordu.

Beyit:

Hız Muhammed (a.s.) buyurdu ki, “Ben, Hakk'ın kudret eli ile cilâlanmış bir aynayım. Türk olsun, Hindli olsun, bana bakar, kendi nasılsa bende kendini öyle görür.”³⁰

Beyit:

Hız Muhammed (s.a.s.) Efendimiz, hiddet ateşinden ve şehvet dumanından arınmış olduğu için, nereye bakarsa, orada, Allah'ın hikmetini, kudretini, yaratma gücünü görürdü. Ey gözü ve gönül açılmamış kişi, seni kötülüklerle sevkeden, nefsânî isteklerdir.³¹

Ebu'l-Hasan Nûrî “Hak Teâlâ bütün kalplere nazır kıldı, kendisini görmeye Hız Muhammed'in (a.s.) kalbinden daha çok şevk ve özlem duyan bir kalp bulmadı. O sebeple Allah'ı

²⁶ Mesnevî, c.I., s.92.

²⁷ Mevlânâ, *Fihri mâ Fihri*, s.88.

²⁸ Mevlânâ, *Fihri mâ Fihri*, s.24.

²⁹ Sultan Veled, *Maârif*, çev. Meliha Ü. Anbarcıoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1984, s.160.

³⁰ Mesnevî, c.I., s.176.

³¹ Mesnevî, c.I., s.107.

görme ve O'nunla konuşma hâlini çabuklaştırmak için kendisine Mîraç yapmayı nasîp eyledî? demiştir.³²

Beit:

*Kemâl sâhibi velîlerin gönülleri Firavunların, imansız kişilerin canlarını kendilerinden uzaklaştırınca onlar, sapıklık içinde kahrlar.*³³

c. Gönül bir hikmet aynasıdır; insan gönlünden aksedenleri kendinden bilmemeli, çünkü onlar Hak'tandır.

Mevlânâ ucub, kibir gibi terimlerle ifade edilen kendini beğenme, kendinde bir varlık görme hâlini seyr-i sülûkte önemli bir tuzak olarak görür. Çünkü bu tuzak oldukça mâsum örtüler altında gizlidir. Sâlik günahlardan uzak durması, kendisine târif edilen zikirleri yapması vb. görevleri yerine getirmesi neticesi gönlünün temizlendiğini hisseder. Daha önce tatmadığı zevkleri tatmaya başlar. Gönlüne ve diline bir takım hikmetler gelmeye başlar. Bu noktada bâzı sâlikler yolun sonuna geldiklerini zannederek mürşitlerinden uzaklaşırlar. Halbûki yolun henüz başındadırlar, ancak aldanmışlardır.

Beit:

Bir velînin kitâbını okudun, sözlerini duydun, gönül evi kendinde bir nur bulmuştur. Ama, bu nur o evi çok aydınlık olan komşudan gelmektedir.

Beit:

*Allah'ın lûtfu eseri, sana gelen nurdan, gönlünde bulduğun mânevî zevkten ötürü gurûra kapılma; bunu verdiği için Allah'a şükret, sözüme kulak ver, sakın ha kendini görme, kendini bir şey sanma.*³⁴

Bir velînin yanında bulunmak, onun eserlerini okumak, sohbetlerini dinlemek çok önemlidir. Mânevî ilerlemede pek büyük ehemmiyeti vardır. Tasavvufta hallerin insandan insana geçiciliğine önem verilir. Bu sebeple Kur'an'daki "Sâdıklarla bir olunuz" (Tevebe, 9/119) emrini titizlikle riâyet edilir. Ancak Mevlânâ burada bir başka konuyu gündeme getiriyor; insan-ı kâmilin yanında bulunan kişiye de hallerin geçiciliğinden dolayı bâzı ilhamlar gelebilir. Çünkü Hak Teâlâ o yakınlığın hürmetine ona da bâzı ikramlarda bulunur. Eğer kişi bu ilhamları kendinden bilip gurûra kapılırsa kaybeder. Zira o ilhamlar o velînin himmetiyle Hak'tan sâlike bir ikramdır. Nitekim Mevlânâ Hz. Peygamber'in (a.s.) vahiy kâtiplerinden birisinin bana da vahiy geliyor diye İslâm'dan uzaklaştığını haber verir.

Beit:

Hikmetin gönlüne aksedişi, o kötü buylu kâtibi yoldan çıkardı. Sen de kendini görme, kendinde bir şeyler bulma da, bu görüşün seni yoldan çıkarmasın.

Beit:

*Kardeşim, gönlünde buldukların, sana akıp gelen hikmet, güzel duygular, mânevî zevkler senin değıldir. Abdalın yâni bir velînin himmetidir. Bu duygu sana eğreti olarak verilmiştir.*³⁵

Beit:

Yüzlerce yaşıklar olsun, yüzlerce eyvahlar olsun, kendisine akseden bu eğreti hâli, bu eğreti hikmeti kendinden bilmiş ve Hak kapısından uzaklaşmış kişiye, ümmetlere...

Beit:

³² *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 100.

³³ *Mesnevî*, c.I., s.176.

³⁴ *Mesnevî*, c.I., s.207.

³⁵ *Mesnevî*, c.I., s.207.

*Ben hangi makamda, hangi mertebede olursa olsun, kendini hakâkat sofrasına ulaşmamış ve Allah'a yakınlık nîmetine ermemiş gören kişinin, kuluyum, kölesiyim.*³⁶

d. İnsan gönlünün bir ayna olması için gayret göstermelidir.

İnsan madde ve mânâdan mürekkep bir varlıktır. Toprakтан yaratılan maddî bünyesi, yâni et ve kemik olarak görünen yönü, aşağı âlemlerden olması hasebiyle madde âlemine âit bir takım süflî duygularla kirlenmektedir. Meselâ bencillik, makam ve mevki hırsı, kendini beğenme vb. duygular zaman zaman sâliklerde ortaya çıkmaktadır. Böyle bir hal tasavvuf yolcusu için tam bir felâkettir, çünkü bu duygular nefs-i emmâreyi besleyip güçlendirir. Nefse âit duygular beslenip geliştikçe rûhî kuvvetler zayıflar. Şâyet maddeden gelen ve gönlünü saran kir temizlenmezse ruhlar karanlıklarda kalır.

Mevlânâ'ya göre gönlün temiz kalabilmesi için ilk önce insanın tasavvur dünyâsının da temiz olması lâzımdır. Muhayyilenin gönül üzerinde etkisi büyüktür. Çünkü hayal gücü, gönlü besleyen önemli kaynaklardan birisidir. Sultan Veled'in muhayyile hakkındaki kanâatleri şöyledir; Muhayyile veyâ müfekkire kuvveti denilen başka bir kuvvet daha vardır. Bunun yeri beynin ortasındadır. Bunu vazîfesi bakımından bir terziye benzetmişlerdir. Bir terzi nasıl elbiseleri ölçer, biçer ve bunlar arasında bir ölçü kurarsa bu kuvvet de sûretler hazînesinden sûret, mânâ hazînesinden de mânâ olarak, bunlar arasında ölçüler kurar. Meselâ bir hayvanı "Başı öküz başı, ayağı deve ayağı, kanatları kuş kanadı ve kuyruğu" diye tasvir eder. Dışarıda böyle bir sûret yoktur. Fakat o, her bir sûretten bir parça küçük bir hayvan vücûda gelmiştir. Bu kuvvet, sultânına hizmet eden bir vezir gibi, dâima aklın hizmetindedir. On duygu, idrâk ettikleri her şeyi buna arzederler, bu da akla arzeder. Aklın kabul ettiği her şeyi kabul, reddettiği şeyleri de reddeder.³⁷ Muhayyilede canlandırılan sûretler gönlü kaplar, orada yerleşir ve zamanla gönül onları benimser. Bir başka ifâdeyle hayal gücü, gönül aynasına çıkacak düşüncelerin toplanıp hazırlık yapma odasıdır denilebilir. Şu halde hayalde canlandırılan duyguların cinsi pek önemlidir. İnsan iyi şeyler düşünüp iyi şeyler kurgulamalıdır. Kısaca söylemek gerekirse hayâlde dönüp dolaşan sûretler rahmânî kaynaklı olmalıdır. Çünkü zihninde güzel şeyler kurgulayanlar güzel şeylerle karşılaşır, kötü şeyler kurgulayanlar kötü şeylerle karşılaşır.

Beyit:

Gönlün güzel şekillerle, sûretlerle dolu bir ayna olsun; orada her yanında gümüş bedenli bir güzel görürsün!

Beyit:

Ey insan! Toprakтан yaratılmış olduğun için, senin varlığın da demir gibi kapkara, paslı bir bedenden ibâret! Onun için, kendini Allah'ın zîkerinin nûru ile cilâlandır, cilâlandır!

Beyit:

Toprakтан yaratılmış beden de, etten ve kemikten ibârettir; kabadır, kesiftir! Ama sen, onu da, Allah'ı zîkrederek cilâla, o da demir gibi cilâ kabul eder!

Beyit:

*Onu cilâla da, orada gizlilik âleminin (gayb âleminin) şekilleri yüz göstere; oraya hûrilerin, meleklerin akisleri vursun!*³⁸

³⁶ Mesnevî, c.I., s.208.

³⁷ Taneî Aydın, *Mevlânâ Âilesinde Türk Milleti ve Devleti Fikri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s.192.

³⁸ Mesnevî, c.II., s.566.

Mevlânâ bir hikâye anlatır. Bu hikâyede ressamlıkta iddialı iki zümre konu edilir. Bunlar Çinli ressamlar ile Rum yâni Anadolu ressamlarıdır. Her ikisi de, biz daha usta sanatkârız, derler.

Zamânın hükümdârı, bu iki grubu yarıştırmak ister. Büyük bir salonun duvar süslemeleri yapılacaktır. Dikdörtgen bir salon tam ortasından bir paravanla bölünür. Böylece etkileme ve kopya önlenmiş olur. Salonun bir bölümü Çinli resamlara, öteki bölümü Anadolu ressamlarına verilir. Hazîne kendilerine açılmıştır, istedikleri kadar malzeme kullanırlar. Kendi bölümlerini fevkalâde güzel resimlerle donatırlar.

Bu sırada Anadolu'lu ressamların yaptığı ise, kendilerine âit bölümün duvarlarını iyice temizleyip, durmadan cilâlamak ve parlatmaktan ibârettir. Sonunda aynalardan daha parlak hâle getirirler.

Verilen süre bitince, pâdişah ve jüri üyeleri önce Çinli ressamların eserini görürler ve çok beğenirler; gerçekten de çok göz alıcı ve güzel şeyler yapmışlardır.

Sıra Anadolu'lu ressamların eserini görmeye gelir. Onlar, önce iki bölümü ayıran aradaki duvarın kaldırılmasını isterler. Paravan kalkar, görülür ki, manzara tek kelime ile hârikadır. Karşı taraftaki resimler olduğu gibi, pırıl pırıl parlatılmış duvara aksetmektedir. Üstelik, bu yansıma sırasında daha bir derinlik, parıltı ve esrârengiz kazanmış olur. Böylece sonunda büyük ödül Anadolu'lu resamlara verilir.³⁹

e. Gönül sâhibi, altı tâne yüzü olan bir aynaya benzer, Allah altı yöne de o aynadan bakar.

Mevlânâ'ya göre gönül sâhibi, yâni insan-ı kâmil diğer insanlardan çok farklıdır, mânen çok mükemmeldir.⁴⁰ Onu sâir insanlardan ayıran en belirgin vasfı tek boyutlu olmamasıdır. Diğer insanlar olayların mânevî yönünden haberdar olmadıkları için maddî ve mânevî ikili bakış açısından sâdece maddî olanına sâhiptirler. Dolayısıyla eşyâ ve olayları sâdece akıl ve duyu organlarının yardımıyla algılayıp değerlendirirler. İnsan-ı kâmil ise her iki bakış açısına da sâhiptir. Çünkü o, insan-ı kâmil olması hasebiyle Hakk'ın yeryüzündeki halifesidir. Hadîs-i şerifte de ifade olunduğu gibi mânevî terakkîsinin sonunda “Hakk'ın gözü ve kulağı”⁴¹ olur. Bu sebeple insan-ı kâmilin meselelere bakışı ve yorumlayışı diğer insanların kavrayış ve idrâkinden fevkalâde üstündür. Diğer insanlar duyu organlarının sınırlı imkânlarıyla ve sağ-sol, ön-arka ve yukarı-aşağı gibi yönlerdeki konumlarına göre bilgi elde ederler ve ona göre hakikate ulaştıklarını zannederler. Hiçbirinde altı yönü birden kuşatan bir bakış açısı olmadığı için vardıkları sonuçlar tam ve mükemmel değildir. Algılamalar ve yorumlar farklı farklıdır. Bu yüzden aralarında ihtilaflar ve kavgalar çıkar. Mevlânâ bu durumu körlerin fili târifî hikâyesiyle de açıklar.

Beyit:

Gönül sâhibi, altı yüzlü ayna gibidir. Allah, altı yöne de o aynadan bakar.

Mevlânâ'ya göre çeşitli görüş, inanç ve yaşayışta olan bütün insanlığın Hak katındaki değeri insan-ı kâmil ileddir. Allah'ın rahmeti ve merhameti onun vesilesiyledir. Hak, insanlara içlerinde insan-i kâmil olmadıkça rahmet nazarıyla bakmaz.

³⁹ Demirci Mehmet, *Mevlânâ'dan Düşünceler*, Kitabevi, İzmir 1997, s.101.

⁴⁰ Bilindiği kadarıyla İslâm dünyasında “insan-ı kâmil” tâbirini ilk kullanan İbn Arabî'dir. İbn Arabî aynı anlama gelen başka tâbirler de kullanmıştır. Meselâ “Nûr-i muhammed”, “Hakikatü'l-hakikatü'l-hakâyık”, “Aslu'l-âlem”, “Merkezü'd-dâire”. Kara Kerim, *Azîz Mahmud Hüddâyî'nin Hulâsâtü'l-Abbâr Adli Eserinin Tabkik, Tabric, Tercüme ve Tablîlî*, basılmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 1994, s.25.

⁴¹ Buhâri, Rikak 38.

Mevlânâ Hakk'ın murâdıyla insan-ı kâmilin murâdı arasında bir uygunluk olduğunu ifade ediyor. Eğer Allah Teâlâ birinin isteğini reddederse, o gönül sâhibi için reddeder, birinin isteğini kabul ederse yine o gönül sâhibi için kabul eder. Hattâ Cenâb-ı Hak, o olmadıkça hiç kimseye nimet vermez. Çünkü, o gönül sâhibinin avucu ile Hakk'ın rahmet denizinin bir bağlantısı vardır, ancak bu bağlantı bizim bildiğimiz bağlantılar gibi değildir. Anlatmak ve târif etmek imkânsızdır. Bu ancak yaşanarak anlaşılır.

Beit:

Ama altı yönde bulunanlara, Allah o gönül sâhibi, yani kâmil insan olmadıkça bakmaz.

Beit:

Eğer Cenâb-ı Hak, birinin isteğini reddederse, o gönül sâhibi için reddeder. Kabul eyleyecek olursa, yine o gönül sâhibi için kabul eder.

Beit:

Cenâb-ı Hak, o olmadıkça hiç kimseye nimet vermez. Ben Hakk'a ulaşan, kavuşan kişinin hâlinde pek az bir şey söylüyorum.⁴²

Beit:

O gönül sâhibinin avucu ile, Allah'ın rahmet denizinin bağlantısı vardır. Fakat o bağlantı, o birleşme nelişiz nitelişizdir, münezzehtir ve anlatılmaz bir kemâl hâlinindedir.

Beit:

Bu öyle bir bağlantı, öyle bir birleşmedir ki, anlatılmaz, târif edilemez. Bunu söylemeye ve anlatmaya çalışmak, boş yere zahmete katlanmaktır, boş yere kendini yormaktır.⁴³

Mevlânâ gönül ile ayna arasındaki benzetmenin dışında da gönül konusunu işlemiştir. Şöyle ki;

2. Gönül ehli ile felsefeci birbirinden farklıdır. İkisi aynı bakış açısına sâhip değildir.

Mevlânâ ve eserleri hakkında çok methiyeler yapılmıştır. Meselâ onun için; “Beşerin hudutlarını aşan bir irtifâd” denildiği gibi “Kur’an, bir gül bahçesi ise, Mesnevî ise gülyağdır. Gül yağında gülün şekli, zerâfeti, hârikulâde tenâsüp ve âhengi yoktur. Fakat, onun rûhu vardır.” Denilmiştir.⁴⁴ Câmî, “O peygamber değildir, ammâ kitâbı vardır” derken Muhammed İkbâl de Mesnevî’yi “Farsça Kur’an” olarak târif etmiştir.⁴⁵ Bunlara ilâveten özellikle son dönemlerde Mevlânâ’yı filozof olarak zikredenler de çıkmaktadır. Mevlânâ’nın bir düşünce adamı olması, onun filozof olmasını gerektirmez. Onun büyüklüğü Kur’ân ve sünneti kendine has bir üslupla insanların gönlüne yerleştirmesidir. Mevlânâ, düşüncelerinde, eserlerinde, davranışlarında ve tüm hayatında, insanları Allah aşkından kaynaklanan tevhid inancının nurlu yoluna çekmek istemiş, onları bu eksende, bu “hatt-ı istivâ”da toplayıp birleştirmeye gayret göstermiştir.⁴⁶ Çünkü o, “Ben Kur’an’ın kuluyum. Hazret-i Muhammed’in (a.s.) ayağının bastığı yerin toprağıyım. Benim sözlerimden başka mânâlar çıkarılırsa, ben ondan da sözlerinden de şikâyetçiyim” demiştir. Felsefe yolu akıl yoludur, Mevlânâ’nın yolu ise aşk ve cezbe yoludur. Onun için Mevlânâ filozof değildir.

⁴² Mesnevî, c.III., s.80.

⁴³ Mesnevî, c.III., s.81.

⁴⁴ Pekolcay Neclâ, *Mevlânâ’nın Mesnevî’sinde Mânâ Dilinin Hususiyetleri*, Selçuk Üniversitesi 3. Millî Mevlânâ Kongresi (tebliğler), Konya 12-14 Aralık 1988, s.205.

⁴⁵ Mian Beşir Ahmed, *Râmî ve İkbâl*, Pakistan Basın Ataşeliği Ankara, La Turque Moderne Basımevi İstanbul 1952, s.8.

⁴⁶ Top Hasan Hüseyin, *Melevî Ustûl ve Âdâbı*, Ötüken, İstanbul 2001, s.29.

Nitekim *Dîvân-ı Kebîr*'de “Felsefî düşünceleri gönümünden sürdüm, çıkardım; gönümü tertemiz bir hâle getirdim. Gözümde de Yûsuf'a âit güzelliğe yer verdim” (c.,s.187) demiştir.⁴⁷

Felsefe ve akli ilimlerle uğraşanlar, bilgi alanında en fazla dış duylara itimat ederler. Mevlânâ'nın yaşadığı asırda felsefeciler, Mûtezile ve onların yolundan gidenler, duyguculuk diye bilinen fikrin dâvetçisi idiler. Bu, duyu organlarıyla bilgi elde etme düşüncesi, gayba îman fikrini zayıflatmakta idi. Bunun zayıflaması ise şeriatın getirmiş olduğu ve semâvî dinlerin gereğine ısrar ettiği gaybî hakîkatlere güveni sarsıyordu. Mevlânâ bu esintiyi ve buna yardım edenleri Mesnevi'de kuvvetle tenkit etmiştir.⁴⁸ Mevlânâ'ya göre filozoflar, tek taraflı bilgi kaynağı kabul ederler ki o, akıldır. Filozoflar sâdece akıllarının peşinden gittikleri için gönüllerine kulaklarını tıkırlar, hattâ gönlü yok sayarlar; bu sebeple peygamberleri, velîleri ve onların hallerini inkâr ederler. Gönül ehlinin hallerini ve halkın onlara teveccühünü vehim zannederler. Filozofların bu tutumlarından hareketle Mevlânâ, gönül süzgecinden geçmeyen “mutlak aklın” sonunda inkâr batağına saplanabileceğine dikkat çekiyor. Çünkü filozoflar aklın verilerini ölçecek bir terâziden mahrum kalmışlardır. O terâzi ilâhi vahiy terâzisidir. Vahiy inkâr eden ya da ona yanaşmayan akıl, vehim ve vesveselerle mâlul olur.

Beyit:

Felsefeci aklınca düşüncelere dalar, fikirler yürütür, zanlara kapılır da, cansız sandığı varlıkların dile gelmelerine, konuşmalarına inanmaz; Ona de ki; “Sen git de başını duvarlara vur.”

Beyit:

Suyun sözünü, toprağın sözünü ancak eblî olanlar duyar, anlar; sen anlayamazsın.

Beyit:

Hannâne direğinin iniltisini inkâr eden felsefeci, velîlerin duygularına yabancıdır.

Beyit:

O der ki; “Velîlere karşı gönüllerde uyanan sevdâ, aşırı sevgi, insanlarda birçok hayaller yaratır, onların düşüncelerini etkiler de, onları olmayacak şeylere inandırır.”

Beyit:

Halbûki, bu düşünce, felsefecinin fesad ve küfrünün aksidir. Bu inkâr hayâlî, ona fikrinin çarpıklığından, inanışının bozukluğundan gelmiştir.

Beyit:

Felsefeci şeytânî da inkâr eder. Fakat inkâr ettiği anda, bir şeytânın, yâni nefsinin maskarası olduğunun, sapıtığının farkına varamaz.

Beyit:

Ey filozof! Şeytânı görmedi isen, kendine bak, yüzünden şeytanlık akıyor. Alnında da sefabatin, algınlığın izleri var.

Beyit:

Gönlünde şüphe olan, kıvrantıp duran kişi de dünyâda gizli bir felsefecidir.

Beyit:

Filozof meşreb olan, fakat Allah'a , dîne inanan bazı kişilerin zaman zaman, felsefe damarları kabarmınca inkâra dönerler, yüzleri kızarır.

Beyit:

Ey mü'minler! Uyanık olun, sakının; o damar, o felsefeye inanış fikri sizde de var. Sizde dâba bilmediğiniz, akıl erdiremediğiniz nice sonsuz âlemler var.⁴⁹

⁴⁷ Can Şefik, *Mevlânâ- Hayatı Şahsiyeti Fikirleri*, s.276-277.

⁴⁸ Ebu'l-Hasan en-Nedvî, *Duygu ve Düşüncede Tâzelik Hz. Mevlânâ*, trc. Mehmet Eminoglu, Hizmet Kitabevi, Konya 1986, s.74.

⁴⁹ Mesnevi, c.I., s.210-211.

Hemen bütün mutasavvıflar gibi Mevlânâ'nın da akla pek itibar etmediği bilinen bir gerçektir. Çünkü o, aşk ve cezbeyle önem vermiştir. Onun rehberi aşktır. Tasavvuf yolunu seçmiş sır ve hikmet bilen kişinin maksadı bu fenâ dünyâdan kurtulup Hak diyârına ulaşmaktır. Allah'ın zâtında yok olmaktır, çokluktan (kesretten) kurtulup tekliğe (vahdete) nâil olmaktır. Fakat bu ne ile, nasıl olacaktır? Mevlânâ da bu soruya, akıl ve kıyas yolu ile değil, gönül ve aşk yolu ile cevap verir. Mutlak nûra, kuru akıl vâsıtasıyla değil, ancak gizlilikleri keşfeden gönül aracılığı ile ulaşılır.⁵⁰ Mevlânâ'daki vecdî mâhiyetini idrak edebilmek, nasıl bir ruh coşkunuğu ile söylediğini duyabilmek için o vecdî aynı mâhiyette biraz da insan kendi rûhunda duyabilmelidir. Onda öyle bir ruh var ki doymak bilmez bir ihtirasla kâinatın her zerresinde yayılmış sonsuz kemal güzelliğini rûhuna sindirmek ister.⁵¹ Mevlânâ'nın akıl hakkındaki değerlendirmelerine bakıldığında onun îtiraz noktasının ilâhiyat alanında olduğu görülür. O, metafizik konularda aklın biricik delil olmasına karşı çıkmaktadır. Yoksa o, cüz'î akıl denen insan aklına gereken değeri vermektedir. İnsan aklının hudutlu bir kuvvet olmakla berâber, âdetâ bir usturlap gibi olduğu kanaatindedir. Gündelik hayâtımızda onsuz hareket edemeyiz. Eksikliğine rağmen, akıl yine de bir ölçü ve rehberdir, ışıklı kandiller gibi yolumuzu aydınlatır.⁵²

Kalbe değişik kanallardan türlü türlü düşünceler gelmektedir. Bu düşüncelerden birisi de akıldan gelen his ve düşüncelerdir. Akıl yoluyla gelen düşünce, rahmânî ve şeytânî düşüncelerin ortasında bulunur. Yâni akıldan gelen düşünceler Hak'ın beğendiği türden olduğu gibi beğenmediği türden de olabilir. Gönülün ışığıyla aydınlanmış cüz'î irâde burada devreye girmelidir. Çünkü insan yaratılışı itibarıyla temyiz kabiliyetine sâhiptir. İyiyi kötüden ayıracak kabiliyete sâhiptir. Allah da kötülük yönüne gitmemesini istemektedir. İşte bu sebeple insanın kötülüklerin peşinden gitmesi aleyhine olur. Zira akıl ve irâdesini kötülük yönünde kullanmıştır. Cezâyâ müstahak oluşu da bu yüzdendir. Böyle bir insan, şehvetine uyararak hevâsına tâbi olmuştur. Şâyet aklın düşüncesi Hak'ın beğendiği yönde olursa bu düşünceler melekten gelen düşünceye bir şâhit ve ruhtan gelene de bir destek mâhiyetinde olur. Kul, güzel niyetinden ve samîmi maksadından dolayı sevap elde eder. Görülüyor ki, akıl hayrı ve şerri temyiz etme özelliğinde yaratılmıştır, bununla birlikte, iyiliğin yanında bazen de çirkin şeylere tevessül edecek cibilliyette şekillendirilmiştir.⁵³

Bâzı beyitlerinde akla tavır takındığı, onu yerdığı görülen Mevlânâ'nın Mesnevî'de akla değer de verdiğini de görüyoruz. Şu halde Mevlânâ akıl konusunda seçici davranmaktadır. Filozoflar gibi tek başına akli her konuda mutlak otorite kabul etmemekle birlikte ilgili alanlarında akla gereken değeri de vermektedir. Hattâ kirlerinden arındırılmış temiz bir akıl mânevî meselelerde de kalbe yardımcı olabilmektedir. Nitekim Mesnevî'de gönül aynasının parlaticısı olarak akıl cilâsından bahsetmektedir. O, aklın nefis ve şehvetin elinde esir olduğu zaman tehlikeli olduğu kanâatindedir. Nefse tutsak olmayan, elleri serbest aklın Hak'ın cilâsı olduğunu belirtmektedir.

⁵⁰ Kabaklı Ahmet, *Mevlânâ*, İstanbul 1984, s.110.

⁵¹ Tarlan Ali Nihat, *Mevlana Celâleddîn-i Râmî*, Varoğlu Yayınevi, İstanbul tarihsiz, s.28.

⁵² Demirci Mehmet, *Mesnevî'de Akıl-Aşk Karşılaştırması*, Selçuk Üniversitesi 4. Milli Mevlânâ Kongresi (tebliğler), Konya 12-13 Aralık 1989, s.153.

⁵³ Ebu Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-Kulûb*, trc. Prof. Dr. Yakup Çiçek, Umran Yayınları, İstanbul 1999, c.II. s.14-15.

Beyit:

Allah, onunla gönül aynasını parlatsın diye sana "akıl cilâsı" vermiştir!⁵⁴

Beyit:

Ey namâz kalmayan kişi! Sen gönül cilâcısı olan akıld bağlamışsın, kendi nefsâni duygularına uymuş, bevâ ve bevesin (şehvetin) iki elini de açmış, onu serbest bırakmışsın!

Beyit:

Eğer şehvetin elleri bağlanmış olsaydı da cilâci aklın ellerini açsaydın, onu bağlardan kurtarsaydın.

Beyit:

Cilâlanmış demir gibi pastan, kirden arınmış olan gönül, gayb âleminin aynası olur da, bütün sûretler orada görülürdü!

Beyit:

Zavallı sen ise; gönülünü kararttın, paslandırdın! İşte; "Yeryüzünde bozgunculuğa çalıştılar" (Mâide, 33) âyetinin gerçek mânâsı budur.

Burada "Yeryüzünde bozgunculuğa çalıştılar" (Mâide, 33) âyetine işâreten yeryüzü ifsat edenlerin aklını nefislerine tutsak eden kişiler olduğunu söylüyor.

Beyit:

Şimdiye kadar böyle yaptın, bâri bundan sonra yapma; suyu bulandırdın, dâba fazla bulandırma!⁵⁵

3. Mevlânâ'ya göre maddî bünye gönlün emrindedir.

Gönül ile duyu organları arasında nasıl bir ilişki vardır? Duyu organları mı gönlü etkiler? Yoksa gönül mü duyu organlarını etkisi altına alır? Aslında bu ilişki iki yönlü olarak da düşünülebilir. Yâni bir taraftan duyu organlarımızın dışarıdan, gönlümüze aktardığı bilgiler gönlümüzü etkileyip o tarafa meylettirirken bir taraftan da gönlümüze doğan duygu ve düşünceler duyu organlarımızı kendi istikâmetinde hareket ettirebilir. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'de meselenin ikinci yönüne önem verdiğini görüyoruz. Bedenimiz ve gönlümüz ile doğrudan bir alâka kuran Mevlânâ maddî bünyemizin gönlümüzün emrinde olduğunu söylüyor. Başta gözler olmak üzere beş duyu organı gönlün emrindedir. Gönül nereye meylederse duyu organları o tarafa yönelirler. Bir bakıma gönül, varlık dünyamızın komuta merkezidir. Ya da gönül, vücut sarayının sultânıdır. Göz, bir kılavuz ve öncü, kalp ise istek sâhibi ve göndericidir. Birincisi gözlemekten ikincisi de kavuşmak ve elde etmekten zevk aldığı için, arzu ve hevâ yularının iki tarafıdır.⁵⁶

Beyit:

Gözlerimiz, bakışlarımız göñüle uymuştur. Gönül isterse göz zebire bakar, yalana bakar; gönül isterse göz ibret alacağı, ders alacağı şeye bakar.

Beyit:

Gönül isterse, göz görülecek şeylere; dünyâya, dünyâ nimetlerine bakar, gönül dilerse göz mânâyâ, örtülü şeylere, ilâhî sırlara bakar.

Beyit:

⁵⁴ Mesnevî, c.II., s.567.

⁵⁵ Mesnevî, c.II., s.567.

⁵⁶ el- Cevziyye İbn Kayyim, *Âşıkalar Kitabı Ravdatu'l-Mubibbîn ve Nuzhetu'l-Mustâkîn*, trc. Feyzullah Demirkıran- Savaş Karabaş, Şüle Yayınları, İstanbul 2001, s.113.

Gönül isterse, gözleri külliyyât tarafına sürer götürür. Gönül isterse onları cüz'iyât'a hapseder, bırakır.⁵⁷

Beyit:

Beş duyumuzun herbiri, aynı su deposuna bağlı musluklar gibi, gönle bağlıdır. Gönlin dileği ve emri ile iş görürler.

Beyit:

Gönül ne tarafa işâret ederse, beş duyu da eteklerini toplar o tarafa doğru koşar.

Beyit:

Gönül isterse ayak rakseder, oyuna dalar, yâbut yavaş yürüyüşü bırakır, hızlı yürüyüşe geçer.

Beyit:

Gönül dilerse el parmaklarıyla hesap yapar, yâbut o parmaklarla kitap yazar.

Beyit:

Dikkat ediniz, bütün bu işleri yapan hünerli el, aslında içte bulunan hünerli gizli bir elin emrindedir. O gizli el bedenimizin şu görünen elini maşa gibi kullanarak bu işleri yaptırmaktadır.

Beyit:

Eğer gizli el isterse, şu görünen el, düşmana karşı yılan gibi öldürücü olur. Yine gönül isterse, o el bir dosta karşı yardımda bulunur.

Beyit:

Acaba gönül bizde bulunan bu beş duyuya neler söyledi, onlarla aralarında ne de gizli, akıl almaz bir anlaşma, ne şaşılacak bir buluşma var?

Beyit:

Gönül acaba, Süleymân'ın mübrûnünü mü buldu ki, bu beş duyunun yularını da eline almış, onları istediği tarafa çekip götürüyor.⁵⁸

Mevlânâ, duyu organlarından kulak ile gözün insanı etkileme gücünü kıyaslamış ve burada göze daha ayrı bir önem vermiştir. Buradan hareketle esas olanın gönül gözünün olduğunu belirtiyor. Ona göre bir meseleyi duyup, görmenin ölçüsü gönle tesir etmesidir. Ancak gönle tesir eden mesele sâhibinin olur. Yoksa bir an için duyulan ve görülen ama gönle etki etmeyen sözler ve hareketler bir kıvılcım gibi gelip geçici olur. Günde defâlarca Allah, peygamber, haram ve helal gibi kavramları duyup söylediği halde gönlünde hiçbir ürperti ve huşû duymayanlar ilk fırsatta bu kavramlara zıt söz ve fiillerin işleyicisi olmaya hazırdırlar.

Kulak vâsıta, vuslata eren ise gözdür. Göz hal sâhibidir; kulağın sâdece dedikodusu vardır.

Kulağın duyusu sıfatları tebdil eder, halbuki gözlerin apaçık görgüsü zâtı bile değiştirir.

Ateşin varlığını sözle bilip, yakîn hâsıl ettinse ateşle pişmeyi iste; sözde kalma.

Yanmadıkça o bilgi aynel yakîn değildir; yakîni istiyorsan ateşe dal.

Kulak, hakîkate nüfûz ederse göz olur; aksi takdirde söz kulakta kalır, gönle tesir etmez.⁵⁹

4. Gönül yankısı olan bir dağa benzer.

Mevlânâ gönlü, özellikle de insan-ı kâmilin gönlünü yüce bir dağa benzetiyor. Zaman zaman dağlardan kaynağı belli olmayan ses sadâları yükselir ve bir müddet yankılandıktan sonra kaybolur. Dünyada yüce mekânlar dağlar olduğu gibi, gönüller içersinde de insan-ı kâmilin gönlü dağlar gibi çok yücedir. Allah onu yüceltmıştır.

⁵⁷ Mesnevî, c.I., s.229.

⁵⁸ Mesnevî, c.I., s.229.

⁵⁹ Nicholson R.A., *Mevlânâ Celâleddin Râmî*, trc. Ayten Lermioğlu, Tercüman 1001 Temel Eser , tarihsiz, s.109. (Mesnevî, II. 858)

Çünkü onun gönlü, Hakk'tan aldığı ilâhi ilhamları aksettirmektedir. Ondan zuhur eden sözler kaynağı bakımından Hakk'ın sözleridir; yâni insan-ı kâmil kendi hevâsından konuşmamaktadır, sözlerine hal ve davranışlarında Hakk'ın sözlerini yansıtmaktadır. Mevlânâ belli dönemlerde insan-ı kâmilin çoştuğuna ve ilâhi feyzi bol bol dağıttığına dikkat çekerek onun bu anlarını kollayıp ilâhi rahmetten istifâde etmenin önemine dikkat çekmektedir. Çünkü öyle zamanlar gelir ki bu gür ses duyulmayabilir, karanlıkta kalan insanlar kime gideceğini bilemeyebilir. Hazır bu ses yankılanıp dururken onlardan faydalanmak gerekir.

Beyit:

*Gönül dağlarımızda duyulan bu sesler, bu ilâhi feryatlar kimin sesidir? Kimin feryâdır?
Ne yazık ki gönül dağlarında bu beyecanlı ses her zaman duyulmaz; gönül dağları bâzen bu
seslerle dopdolu, bâzen de bombostur.*

Beyit:

*Kâmil insan her nerede olursa olsun hikmet sâhibidir, üstaddır. Onun mübârek sesi gönül
dağında her zaman duyulsun, eksik olmasın...⁶⁰*

5. Gönül bir havuza benzer.

Mevlânâ gönlü içi su dolu bir havuza benzetiyor. Su havuzunun temizleyici özelliğine dikkat çekiyor. Zira suyun olduğu yerde temizlik vardır. Fakat havuzun etrafında dolaşmakla temizlenilmez; temizlenmek için havuzun içine girmek şarttır. İslâm'da beden temizliği gibi ruh temizliği de önemlidir. Namaz ibâdetinden önce gusül, abdest veya teyemmüm gibi temizliklerin hedefi insanı içinde yaşadığı gündelik hayatın kirlerinden arındırmak olduğu gibi rûhen de bir kendine getiriş olduğu muhakkaktır. Çünkü ibâdete geçmeden önce maddî temizliğe yönelen mümin kimin huzûruna yöneldiğini düşünmeye başlar ve içini kötü düşüncelerden temizler. Bu bakımdan mutasavvıflara göre ruh temizliği olmadan yapılan hiçbir ibâdetin değeri yoktur. Mevlânâ'ya göre, mânevî kirlere temizlenmenin yollarından biri de temiz sularla eş değerde gördüğü mürşid-i kâmile teslimiyet ve onun temizleyici nazarına mazhariyettir.⁶¹ Mânevî kirlere temizlenmek için gönül havuzuna dalmak gerekir. Çünkü temiz bir gönül, bir mânâ havuzudur.

Beyit:

*Ey bedeni kirlî olan kişi! Sen havuzun etrafında dönüp dolaşıyorsun, ama insan havuzun
dışında iken nasıl temizlenebilir?*

Beyit:

*Maddeten temiz olan kişi mânâ havuzundan uzak kalırsa kendini mânen temizleyemez.
Dışyüzü temiz olmakla beraber, bâtını, özü kirlî kalır.⁶²*

Beyit:

*Bu mânâ havuzunun temizliğinin haddi, sınırı yoktur. Bedenlerin temizliği ise az bir şeydir.
İnsan bedenini kolayca temizleyebilir. Ama gönül temizliği o kadar kolay bir iş değildir.*

Sultan Veled de bu konuda şu beyti söyler:

*Sen her zaman, o havuzun etrafında döndün, dolaştın, âşık oldun. Sonunda o havuza düşüp
şekere gark oldun. Şimdi, haydi bütün vücûdunla onu tat. Bu küpten öyle bir bal fıskırr,
taşar ki dünyânın altı yönünde böyle bir bal bulunmaz.⁶³*

⁶⁰ Mesnevî, c.I., s.362.

⁶¹ Arpaguş Safî, a.g.e., s.253.

⁶² Mesnevî, c.I., s.367.

Beit:

Aslında gönül, gizli bir mânâ havuzudur. Bu mânâ havuzunda vahdet denizine giden gizli bir yol vardır.

Beit:

Ey kendine güvenen "Kalbim gönlüm temizdir" diyen kişi, senin kalbinin gerçekten temizlenmesi için bir velinin kalbi havuzundan, yâhut bakîkat denizinden yardım ister. O ilâhî yardım olmasa, paranın sayısı harcadıkça azaldığı gibi, senin mahdut olan temizliğin de kirlenir.⁶⁴

Mevlânâ'ya göre insan-ı kâmilin gönlü öyle bir mânâ havuzudur ki onda birlik deryâsına giden gizli bir kanal vardır. İnsanın hamlıktan kurtulup olgunluğa erişmesi hattâ mükemmel olabilmesi için birliğe ulaşması şarttır. Gönlünde tefrika ve dağınıklık olmamalıdır. Birliğe ulaşabilmek için de önce bir gönül havuzuna dalmak gerekir. Çünkü havuzda fânî olmadan, kendini o deryâyâ bırakmadan, suya teslim olmadan birliğe ulaşmak mümkün değildir.

Beit:

Günâba batmış, kirlenmiş, pislenmiş kişiye, su hâl dili ile: "Ey kirlî kişi koş bana gel!" der. Günabkâr da: "Ben sudan utanır, yâni mürşitten utanırım. O benim kirliliğimi keşfeder" cevâbını verir.

Beit:

Su der ki, "Seni utandıran o kirlilik, o günab bensiz nasıl gider? Ben olmadan şu pislik nasıl temizlenir?"

Beit:

Kirlenmiş, pislenmiş adam sudan gizlenirse; "Utanmak, îmana engel olur" sözü gerçekleşir.⁶⁵

Açıklama: "Hayâ îmandandır; Hayâ ile îman kardeştir, birbirinden ayrılmazlar" şeklinde hadîs-i şerifler vardır. Bu hadislerdeki hayâ, Allah'tan utanmaktır. Yoksa günahların anlaşılacak diye halktan çekinmek değildir.

Mânevî kirlilerden kurtulmak için bir insan-ı kâmilin gönlüne girmenin şart olduğunu belirtmekle birlikte Mevlânâ bu mükemmel insanın kalbine girmek için de yine bir miktar temizlik istemektedir. Çünkü pisliklere bulanıp kalmış insanların onlara ulaşmaları mümkün değildir. İnsan en azından kirlî hâlden hicap duyup kurtulmak için bir niyet göstermelidir.

Beit:

Gönül ten havuzunun dibinde biriken günah çamurlarına bulandı, kirlendi ama, ten, gönüller havuzunun suyuyla, yâni mürşidin feyzî ile temizlendi, arındı.

Beit:

Ey oğul! Gönül havuzunun çevresinde dolaş, fakat sen sen ol da, ten havuzunun dibinde çamura saplanıp kalma.⁶⁶

6. Gönül içinde ateş yanan bir ocağa benzer.

Mevlânâ'nın tasavvufî görüşlerinin temeli aşk ve cezbe olarak özetlenmektedir. Mevlânâ'nın gücü aşkından geliyordu, insan düzeyinde yaşanan, ancak temeli baştan başa Allah'ta olan bir aşktı bu.⁶⁷ Aşk, insan gönlünde yanan bir ateştir; gönül ise o

⁶³ Sultan Veled, a.g.e., s.130.

⁶⁴ Mesnevî, c.I., s.367.

⁶⁵ Mesnevî, c.I., s.367.

⁶⁶ Mesnevî, c.I., s.367.

⁶⁷ Schimmel, a.g.e., s.369.

ateşin ocağıdır. Aşk ateşi, maddî unsurları yakmak sûretiyle ocağı temizler, yâni tasavvuf yolcusunu hakîkatten alıkoyan aşağı, bayağı arzuları yakar, mahveder; sâliki mânen temizler. O zaman insanda yeni bir doğumla, yeni bir hayât başlar. Zâten gönlünde aşk ateşi olmayan kişi bir ölüye benzer. Bir ocağın içinde ateş yanarsa işe yaradığı gibi bir gönülde de aşk varsa işe yarar. Hakk'ın değer verdiği bir gönül olur.

Büyük mutasavvıflardan İmâm-ı Rabbânî de sevgiyi anlatırken, onun mutlaka elemden payı olduğunu söyler. Ona göre elem ve mihnet, muhabbetin ayrılmaz parçasıdır. Fakrı seçen kişinin, mutlak elem ve meşakkatten payı olması lâzımdır.⁶⁸ Hak âşığı, her ne kadar acı çekse de âşık olduğu için üzülmez, kınayanların kınamalarına aldırılmaz. Çünkü onun gönlü, içinde aşk ateşi yanan bir ocak olmuştur. Nasıl ocak ateşsiz olmazsa insan-ı kâmilin gönlü de âşksız olamaz. Mâdenlerin yüksek ateşli fırınlarda eriyip, âdetâ ateş hâline geldiği bilinen bir gerçektir. Ateş hâline gelen mâden doğal kirlerinden temizlendiği gibi istenilen şekle de bu halden sonra getirilir. Vuslatı arayan gönül aşk ateşi olmadan harekete geçemez. Aşk ateşi yandıkça gönülde ne kir bırakır ne tortu.

Beyit:

Ey beni kınayan, âşık olduğum için ayıplayan kişi! Sağ ol, var ol. Ey sağlık, esenlik arayan! Beni kendi hâlime bırak.

Beyit:

Benim canım ocaktır. Ateşle arası hoştur. Ateşle mutludur. Zâten bir ocak için ateş yurdu olmak kadar şerefli bir şey yoktur.

Beyit:

Böyle olduğu içindir ki, Hak âşıkının ocak gibi gönlünde aşk ateşi yanması gerekir. Bu yanıştaki mutluluğu göremeyen, ilâhî ateşle yanmanın zevkine varamayan kimsenin gönlü aşk ocağı olamaz.⁶⁹

Gönül ile aşk arasında sıkı bir alâka vardır. Âşık olan gönül inler, feryat eder.

Tasavvufta aşk, kâinâtın rûhudur. İnsan, ilâhî aşk sâyesinde varlığın kaynağına yönelir. Bir mutasavvıf olan Mevlânâ da aşka büyük değer vermektedir. Ona göre aşk, Allah'ın sırlarını belli eden önemli bir araçtır. Bu sebeple ona göre âlem, aşk diyâridir.⁷⁰

Aşk ve zahmet içiçe, birbirinden ayrılmaz iki unsurdurlar. Zahmetsiz aşk olmadığı gibi, arzusuz sevgi de olmaz.⁷¹ Kişinin âşık olduğu gönlünün çektiği acı ve elemden belli olur. Çünkü aşk, gönlü rahat bırakmaz, bir an bile mâşukunu unutturmaz. Kur'an'da şöyle buyruluyor; “*Hakîki mü'minler ancak o kimselerdir ki, Allah anıldığı vakit kalpleri ürperir. Karşılarında âyetleri okunduğu vakit, imanlarını artırır ve yalnız Rablerine tevekkül ederler.*” (Enfâl, 8/2) Bir başka âyette de şöyle buyrulur; “*Onlar ki, Allah anıldığı vakit kalpleri titrer. Başlarına gelen musibetlere karşı sabırlıdurlar...*” (Hac, 22/35)

Mevlânâ da şöyle söyler;

Beyit:

Âşıklık derdi, gönül iniltisinden belli olur. Hiçbir hastalık gönül hastalığı gibi değildir.

⁶⁸ Cebecioğlu Ethem, a.g.e., s.116.

⁶⁹ Mesnevî, c.I., s.367.

⁷⁰ Şâhin Naim, *Mevlana C. Rumi ve G.W.F. Hegel'de "Aşk, Varlığın Birliği ve Ölüm" Meselesi*, Selçuk Üniversitesi, X. Milli Mevlânâ Kongresi (Tebliğler), Konya 2-3 Mayıs 2002, s.275.

⁷¹ Kocatürk Saadetin, *Mevlânâ'nın Divânı'nda Aşkın Çilesini Çekmek*, Selçuk Üniversitesi II.Milletlerarası Mevlânâ Kongresi (tebliğler), Konya 3-5 Mayıs 1990, s. 61.

Beyit:

*Aşkın hastalığı, derdi, diğer bütün hastalıklardan ayırdır. Aşk, Allah'ın sırlarını belli eden, bir üstürlab, bir vâsıttadır.*⁷²

Mesnevî'nin birinci cildinin baş taraflarında bir câriyeye âşık olan pâdişah hikâyesi anlatır. Hikâyenin bir maddî boyutu bir de mânevî boyutu vardır. Önce hikâyeyi maddî boyutuyla özetlemek gerekirse; Eski zamanların birinde dünyâ ve âhiret mülküne sâhip bir pâdişah var imiş. Bu pâdişah bir gün maiyetiyle ava çıktığında yolda bir câriye görmüş ve hemen orada ona gönlünü kaptırmış, öyle ki derhal parasını verip câriyeyi satın almış.

Pâdişah câriyeyi sarayına getirmiş; fakat aradığı mutluluğu bulamamıştır. çünkü çok geçmeden câriye hasta olmuştur. Ne kadar mahâretli doktor varsa getirilmiş, çeşitli ilaçlar verilmiş, fakat câriye bir türlü iyileşmemiş, günden güne hastalığı artmıştır.

Doktorlardan umduğunu bulamayan pâdişah bir gece gönülden Allah'a yalvarır, hâlini arz eder. O gece rüyâsında bir müjdecî görür. Ertesi günü pâdişah pencere önüne gelip o müjdeciyi bekler. Aynen rüyâsında gördüğü gibi onu, uzaktan süzülüp gelirken görür. Pâdişah hizmetçilerini beklemez kendisi gidip onu karşılar. Büyük bir şevkle o tabîb-i ilâhîyi kucaklar. Ona bütün derdini anlatır ve câriyenin yanına götürür. Olup biteni olduğu gibi anlatır. Tabîb-i ilâhî anlatılanlardan ve yüzünün renginden câriyenin gönül hastası olduğunu anlar.

Tabîb-i ilâhî hastalığının kaynağını bulmak için odada câriye ile yalnız kalması gerektiğini söyler ve etrafta uzakta ve yakında kimse kalmamasını ister. Yalnızlık temin edildikten sonra Tabîb-i ilâhî elini câriyenin nabzına koyar ve onu konuşturmaya başlar. Geldiği yerleri dostlarını, akrabalarını birer birer sorar. Bu arada nabzını kontrol eder. Câriye böyle konuşurken sıra Semerkand'a gelinceye kadar nabzı normal atar. Semerkand'a gelince birden nabzı yükselir ve yüzü sararır. Zîra câriye Semerkand'da bir kuyumcuya âşık idi.

Tabîb-i ilâhî kızdaki kuyumcunun adresini öğrendi ve kıza "seni bu sıkıntıdan kurtaracağım ama sakın sen kimseye bir şey söyleme" dedi. Tabîb-i ilâhî bundan sonra pâdişaha giderek câriyenin hastalığını anlatarak tedbir olarak Semerkand'taki kuyumcuyu getirmesi gerektiğini söyledi. Pâdişah kuyumcuyu getirmek için Semerkand'a iki elçi gönderdi ve elçiler kuyumcuyu türlü hediyeler ve vaatlerle iknâ edip pâdişahın sarayına getirdiler.

Pâdişah kuyumcuyu karşıladı ve altın hazînesini ona teslim etti. Sonra Tabîb-i ilâhî pâdişaha o câriyeyi kuyumcuya vermesini söyledi. Pâdişah câriyeyi kuyumcuya verdi. Altı ay mutlu bir hayat yaşadılar. Bu arada câriye tamâmen iyileşti. Ondan sonra Tabîb-i ilâhî kuyumcuya bir şerbet yapıp içirmeye başladı. Kuyumcu şerbetin etkisiyle günden güne eriyip çirkin ve fenâ yüzlü biri hâline geldi. O çirkinleştikçe kızın kalbi ondan soğudu. Neticede kuyumcu zayıflaya zayıflaya ölüp gitti ve câriye onun aşkından ve marazından tertemiz oldu.

Mesnevî şârihlerinin ekserisinin beyânına göre bu hikâyede "pâdişah"tan murat, ruh; "câriye"den murat, rûhun tasarrufu altında olan akl-ı cüz'îdir ve ruh akl-ı cüz'îye âşıktır. "Kuyumcu"dan murat, nefistir; "doktorlar"dan murat, müzevvir ve yalancı mürşitlerdir. Ve "Tabîb-i ilâhî"den murat, İnsân-ı kâmilidir. Bu hikâyede ruh aynasının nefsanî sıfatlar pasından temizlenmesi için, sâlikin ne yolda hareket etmesi lâzım geleceğinin beyânı vardır.

⁷² Mesnevî, c.I., s.16.

7. Gönül gözü açık olmalıdır.

Mevlânâ'ya göre maddî gözden ziyâde mânevî göz açık olmalıdır. İnsan dünyâ ve içindekilere göz dikmemeli, ilâhî hakîkatlere gözünü yönlendirmelidir. Nitekim hak ehlinin gönül gözü açıktır.⁷³ Onların maddî gözü uyusa da bir eksiklik olmaz. Yâni dünyânın bir takım makam mevki zenginlik ve saltanatından mahrum kalsalar hiçbir kaygıları olmaz. Gönül gözünün onlara sunduğu mânevî hazların yanında maddî saltanatın hiçbir değeri yoktur. Tasavvufta “basîreti açık” tâbiriyle bu hal anlatılır. Hakk'ı bulan ve her şeyden müstağni kalan bir kimse, nur bağışlayan bir güneş gibidir; verir almaz. Gönül, kendi mânevî zevkini tamâmen bulunca, artık hiçbir şeye bakmak lüzûmunu hissetmez. Yâni görmeye, söz işitmeye muhtaç değildir.⁷⁴ Diğer taraftan, gönül gözü kapalı olup maddî gözü açık olanlar mânevî bakımdan emniyette değillerdir. Çünkü sâdece maddî gözü açık olanlar, yâni gözlerini ve gönüllerini zenginlik, mevki, şöhret gibi nefsin hoşuna giden cihetlere yönlendirenler mânevî tuzakları pek göremezler. Gurur ve kibir gibi duygular gözlerini bir duman gibi bürüyüp önlerini görmelerine engel olur. Bir âyette şöyle buyrulur; “... Onların kalpleri vardır, onlarla anlamazlar. Gözleri vardır, onlarla görmezler. Kulakları vardır, onlarla işitmezler...” (A'râf, 7/179)

Beit:

Şu dünyâda baş gözünü açtık, fakat gönül gözü üykuda nice kişiler vardır.

Beit:

Gönlü uyanık olan kişi, baş gözünü kapasa bile ona yüzlerce basîret gözünü açılır.

Beit:

Eğer sen gönül ebli değilsen, uyanık ol, dâima uyanık bulun da, Allah'tan gönül iste; bunun için çalış, çabala!

Beit:

Eğer gönlün uyanık ise korkma! Baş gözünü ile uyumaya bak, bir boşça uyu! Artık senin gözünün önünden ne yedi kat kaybolur, ne de altı yön!

Beit:

Hazret-i Peygamber buyurmuştur ki; “Benim gözlerim uyur, ama gönlüm hiç uykuya dalmaz!”

Beit:

Bekeçi uyumuş, yâni baş gözünü uykuya dalmış, ama pâdişah, yâni gönül uyanık ya, sen ona bak! Gönül gözünü açık olduğu halde uyuyanlara canım fedâ olsun.

Beit:

Ey mânâ eri, gönül uyanıklığını anlatsak, binlerce Mesnevî'ye sığmaz.⁷⁵

Mevlânâ baş gözü kör olanla, gönül gözü kör olanların karşılaşabilecekleri zorlukları ele alıyor. Baş gözünün olmaması önemli bir eksikliktir, sâhibini önemli güçlükler beklemektedir. Fakat baş gözü olmayan maddî sıkıntılar çekse de basîreti sâyesinde mükemmel bir insan olabilir. Baş gözü kör olanının yardımcısı yoksa, zararı

⁷³ İbn Arabî insanın kalbine yerleşmiş olan nefis-i hayvâniyesinden bir nur çıktığını ve cisminin parmak uçlarına kadar her tarafına sirâyete ettiğini söyler. Bu nur güneş ışıklarının uzaydaki yıldızlarda yansıdığı yansıyıp dimağa varıncaya kadar ilerler. Bahsedilen nur birbiri ardınca geliş ve yayılışı neticesi akla ulaşır ki, işte bu anda kalpte bulunan” basîret gözü” ondan istifâde eder, feyizlenir. Bu basîret gözü hissi bir şey değildir, mânevî bir gözdür. Konuk A. Avni, *Tedbirât-ı İlâhiyye Tercüme ve Şerhi*, İbn Arabî, haz. Mustafa Tahralı, İz Yayıncılık, İstanbul 1992, s.401.

⁷⁴ Sultan Veled, a.g.e., s.96.

⁷⁵ Mesnevî, c.II., s.89.

en fazla şöyle olabilir; maddî kirlere basar ve ayağı kirlenir, fakat onun temizlenmesi kolaydır. Gönül gözü kör olanların hâli daha kötüdür. Çünkü onların düşeceği çukurlar daha kirlidir ve temizlenmesi çok daha zordur. Kur'ân'da şöyle buyrulur; "... Gerçek şu ki, gözler kör olmaz; lâkin sînelerdeki kalpler kör olur." (Hac, 22/46) Onları ancak gözyaşı yâni nedâmetle birlikte tevbe temizler.

Beyit:

Kör adam, yürürken önündeki pislikten sakınmaz. Çekinmenin, kaçınmanın temeli gözün görmesidir. Göz, kör olunca başa neler gelir?

Beyit:

Gerçekten de kör olan kişi, yürür geçerken pisliği görmez. Bu yüzden pisliğe sürünebilir, bulasabilir. Allah'tan dilerim, hiçbir mümin gözü kör olmasın.

Beyit:

Baş gözü kör olan kişi, görünen pisliklere bulasır, kirlenir; fakat gönül gözü kör olan, gizli pisliklere düşer.

Beyit:

Görünen pislikler su ile temizlenirler; görünmeyen, gizli olan, içte bulunan pislik ise, su ile temizlenmek şöyle dursun, artukça artar.

Beyit:

İçteki pislikler belirince; onları göz yaşından başka bir şeyle yıkamak, temizlemek mümkün değildir.

Beyit:

Cenâb-ı Hak kâfîre "pis" dedi. O pislik onun dışında değildir ki.

Beyit:

Kâfirin dışı temizdir, görünen pisliğe bulaşmamıştır. Ama, pislik onun buyunda ve inancındadır.

Beyit:

Görünen pisliğin kokusu yirmi adımlık yerden duyulur, içteki pisliğin kokusu Rey şehrinde Sam şehrine kadar gelir.⁷⁶

Hak Teâlâ kâmil insanlara öyle lutuflarda bulunmuştur ki, bu sâyede nurları güneşten de parlak olmuştur. Güneşin ışığı dünyaya ışık, canlılara gıda ise de neticede nardır (ateştir). Bir bakıma zararlı yönü de bulunmaktadır. Onların nazarları ise nurdur, şifâdır. Onun için tasavvufta gönül gözü açık, basîret sâhibi insanlara yakın olmak tavsiye edilir. Yâni maddî ihtîşam ve zenginlik içinde olanlara değer veren duygu gözüne değil gerçek kurtuluşu arayan gönül gözüne değer vermek gerekir.

Beyit:

Cenâb-ı Hak, öyle bir kimyâgerdir ki, onun kimyâsı dumana vurmuş da, onun tesiri ile duman bir yıldız, yâni güneş hâline gelmiştir.

Beyit:

Onun öyle görülmemiş bir iksiri vardır ki, yarı aydınlık bir karanlığa vurmuştur da, karanlığı güneş yapmıştır.

Beyit:

Hak öyle şaşılacak bir sanatkardır ki, bir tecellisi ile Zuhâl yıldızına ... bassalar vermiştir.

Beyit:

Ey Hak aşık! Artık öteki can yıldızları ile cevberlerini bununla kıyasla da anlamaya çalış. Yâni velîler, kâmil insanlara neler lütfetmiştir anla.

Beyit:

Duygu gözü güneşe bakamaz, güneşin zebûnudur; kamaşır kalır. Sen Rabb'ine mensup bir gönül gözü ara, onu bul.

⁷⁶ Mesnevî, c.II., s.189

Beyit:

Bul da o bakışın karşısında, kıvılcımlar saçan güneşin ışıkları baş eğsin, zebun olsun.

Beyit:

Çünkü o bakış nur bakışıdır. Güneş ise ateştir. Ateş nûrun karşısında karanlıktan ibâret kalır.⁷⁷

8. Gönül büyük bir konağa benzer.

Mevlânâ insan gönlünü büyük bir konağa benzetiyor. Bir konağın büyük olması ona hâkim olmayı, içinde olup bitenden haberdar olmayı da güçleştirir. Tıpkı bunun gibi gönül de büyük bir konaktır ve içinde olup bitenleri anlamak oldukça zordur. Sâhibinin titiz ve hassas olması gerekir. Aynı zamanda becerikli ve sâdik yardımcılarının da olması gerekir. Büyük konakların komşuları da meraklı olur, içerden haber sızdırmaya çalışır. Gönül evinin de gizli komşuları vardır. Bunlar nefs-i emmâre denilen kötülüğün merkezinin elemanlarıdır. Nefsânî duygulara mensup komşular tehlikelidir, niyetleri kötüdür. Binâenaleyh onları iyi tanımak lâzımdır. O komşular çeşitli yollardan gönül sırlarına vâkif olmaya çalışırlar. İnsan, gönül konağının çeşitli kapı ve pencerelerine gizlice yerleşmeye çalışsan câsus duygulara karşı tedbir almazsa zamanla gönlündeki gizli sırlarını bilen pek çok zararlı komşuları olur. Eğer insan bu komşuların kimler olduğunu ve kendisini hangi yollardan dinlediklerini bilemezse zarar görür. Bu sebeple tasavvufta insanın kendisine yol gösterecek, câsus duygularını bildirecek bir yol göstericiye ihtiyacı vardır. Çünkü insan etrâfında ne olup bittiğini kendi başına anlayamamaktadır. Bir yol göstericisi olmayan insan kalabalıkları duygu dünyasında olup bitenlerden bihaber oldukları için sebep sonuç ilişkilerini sağlıklı bir zemîne oturtamaz. Hangi olaya nasıl tepki vereceğini doğru dürüst tayin edemez. Bu sebeple gönlümüzü tamâmen insan- ı kâmile açmalıyız ki o gizli komşularımızı ve faaliyetlerini bizlere haber versin.

Mevlânâ içimize gelen câsus düşünceleri şeytânî düşünceler olarak vafediyor, onların nefis ve şeytan tarafından yönlendirildiğini açıklıyor ve onların yaratılışlarındaki kabalığa rağmen "Hakk'ın halîfeliğine" mazhar olmuş insanların gönül dünyalarına girip bilgi elde edip bunları insanların zararına kullanabildiklerine dikkat çekiyor ve bir nevi üzülüyor.

Beyit:

Şu insan gönlü büyük bir eve, bir konağa benzer. Bu acâyip gönül evinin gizli komşuları da vardır.

Beyit:

O komşular pencere aralıklarından, duvardaki deliklerden gönül sırlarını dinlerler, gizli şeyleri anlarlar.

Beyit:

Onlar ev sâhibinin hiç bilmediği, hiç ummadığı bir delikten bakarlar; evde ne var, ne yok görürler!

Beyit:

Ey dîni ve inancı güzel olan kişi; şeytanlar bile yaratılışlarındaki o kabalıkları ile, kötülükleri ile bizim gizli tuttuğumuz sırları, düşüncelerimizi biliyorlar.

Beyit:

Onlar içimize hırsızlar gibi gizlice girerler, haberimiz olmadan gönül evinden birçok şeyler alırlar. Bu yüzden, biz de onların hırsızlıklarından zarar görür, perişan oluruz.⁷⁸

⁷⁷ Mesnevî, c.II., s.427.

Kalbe, bâzen yakından öyle düşünceler gelir ki; geliş şekli ve yolu gizli ve kapalı olduğundan dolayı zâhirden delilleri ve delâlet ettiği noktaları anlayamaz. O ancak, bâtın ilmi, derin bir anlayış, beyânın inceliklerine vukûfiyet ve Kur'ân'dan hüküm çıkarma ve tevil etme dirâyetine sâhip olmakla bilinebilir. Nitekim Rasûlüllah (a.s.) “*Allahım, onu dinde fakih kal ve ona (âyetlerin) tevilini öğret*” (Buhârî, Vudû, 10) diye duâ etmiştir.⁷⁹

Gönlümüze sürüler hâlinde bir takım hayaller daha gelip gitmektedir. Bu hayaller Mevlânâ'ya göre bir kaynaktan gelmektedir. Zira bu hayaller, düşünceler hep bir kaynaktan, bir yerden gelmeselerdi, nasıl olurdu da hepsi gönüle yol bulup gelebilirlerdi? Bu hayal ve düşünceler gönlümüzden beslenmektedirler, onlar gönül kaynağından testilerini doldurup gitmektedirler. Kimisi zâhir olup, kendisini gösterirken kimisi de gizlenip izlerini kaybettirirler. Yâni gönül etkileyen hayaller olduğu gibi gönülden etkilenen hayaller de vardır.

Beýt:

Gönül perdesinin arkasında da, usanmadan zaman zaman hayal sürüleri gelip durmadadır.

Beýt:

Bu hayaller, bu düşünceler hep bir kaynaktan, bir yerden gelmeselerdi, nasıl olurdu da bepsi gönüle yol bulup erişirdi?

Beýt:

Bu hayallerimizin, düşüncelerimizin orduları, bölük bölük susamış bir halde gönül kaynağına doğru koşuyorlar.

Beýt:

Onlar, gönül kaynağından testilerini doldurup giderler. Bâzen meydana çıkarlar, kendilerini gösterirler. Bâzen gizlenirler, izlerini kaybederler.⁸⁰

İnsanoğlu zaman zaman gamlanır, kendisini dünyâda garip ve kimsesiz hisseder. Yaşamının ve dünyânın hiçbir değeri kalmaz. Can sıkıntısı öyle bir noktaya gelir ki dünyâ olanca genişliğine rağmen onu sıkır nefes alamaz hâle getirir. Mevlânâ bu tür düşünceler karşısında paniklememeyi tavsiye ediyor. Evlerimize misâfir geldiği gibi gönlümüze de misâfir düşünceler gelir giderler. Bu düşünceler görünüşte gam ve keder olsa da üzülmemek lâzımdır. Çünkü o gam ve keder düşünceleri, ilerde gelecek olan sevinç ve neşenin hazırlıklarıdır. Hayat zıtların birbirini tâkibiyle sürmektedir. Nitekim sararmış, solmuş yaprakları ayırdığımızda daldan yeni ve tâze yapraklar gelmektedir. Yaşlanan dallar budandığında yerine tâze filizler çıkmaktadır. Tıpkı bunun gibi gam, gönülden neyi sökerse, karşılık olarak daha iyisini getirir. Zıtlar birbiriyle kâimdir, birbirine vesiledir. Meselâ gökte bulutlar kararıp suratlarını asmasalar, yeryüzüne yağmur gönderemezler ve yeryüzünde meyve ve sebzeler olmazdı. Havanın kararması gönüllerde bir gam kasâvet oluştursa da akabinde yağın yağmur ve onu tâkiben güneşin sınımsız ışıklarıyla kendini göstermesi gönüllerde bir sevinç ve huzûra vesile olur. Bir toplumun kültürel ve sosyal alanında meydana gelen çalkantılar da şâyet usta yöneticiler iş başında ise tâze ve gür bir medeniyet hamlesinin başlangıç sancıları olabilir. Şu halde gönüle her gün yeni yeni, birbirine zıt fikirlerin gelip gitmesi normaldir, bunu dert edinmemek gerekir. Önemli olan telâşa kapılmadan onları soğukkanlılıkla karşılayabilmektir. Gelen her düşüncenin gönülde yapacağı sarsıntının

⁷⁸ Mesnevî, c.II., s.514.

⁷⁹ el-Mekkî, a.g.e., s.32.

⁸⁰ Mesnevî, c.III., s.537.

aslında yeni bir güzelliğin habercisi olduğunu kabul etmek gerekir. Böyle bir hayat felsefesine sâhip olan insan aslâ ümitsizliğe düşmez, hayâtı zindan olmaz.

Beyit:

Hergün bir eve nasıl bir misâfir gelirse, senin gönül evine de her an bir düşünce, azîz bir misâfir gibi gelir, konar.

Beyit:

Ey benim cânım efendim, sen düşünceyi, fikri bir adam farzet, çünkü insan, düşünceyle insan sayılır, değerlenir, canlanır.

Beyit:

Gam düşüncesi, sevinç yolunu keserse, üzülme; çünkü o gam, senin için sevinç ve neşe hazırlamaktadır.

Beyit:

Gönül dalındaki sararmış, kurumuş yaprakları ayırır, daldan yeni ve yeşil yapraklar bitmesine yardım eder.

Beyit:

Ötelerden yeni bir zevk gelsin diye, eski sevincin kökünü çeker, çıkarır, kazır.

Beyit:

Üstü yapraklarla, kurumuş dallarla örtülü, yeni kökü bitirsin, çıkarsın diye gam çürümüş, pörsümüş olan eski kökü söker atar.

Beyit:

Gam gönlünden neyi döker, neyi sökerse, karşılık olarak gerçekten de daha iyisini getirir.

Beyit:

Hele gamın, gerçek inanç eblinin kulu, kölesi olduğunu idrâk eden kişiye, gam daha fazla lutuflarda, ihsanlarda bulunur.

Beyit:

Bulutlar, şimşekler aksilik yapmasalar, suratların asmasalar, gürelemeseler, ağlamasalar; üzümler güneşin gülümsemesinden yanar, kavrulurlardı.⁸¹

Beyit:

Kutluluk, kutsuzluk; neşe ve keder gelirler, gönüllerimize misâfir olurlar. Bunlar yıldızlara benzerler, burçtan burca konarlar. Işıklarını evden eve gönderirler, saçarlar.

Beyit:

Saadet, mutluluk senin burcuna geldi, senin burcunda konakladı mı? Sen de onun gibi tatlılaş, çerikleş ki;

Beyit:

O ay ile buluşunca gönül sultânna senin nâmına teşekkürlerini arz etsin.

Beyit:

Ey Hak yolu yolcusu, şunu ki, gönüle, her gün yeniden yeniye fikirler, üzüntüler gelir. Sen de onları güle güle karşıla.⁸²

Şüphesiz her gönülde bir takım arzular vardır. İnsanlar içlerindeki arzular sâyesinde harekete geçip bir şeyler yaparlar, arzusuz insanlar pusulasız gemi gibidirler. Arzular her zaman aynı türden olmayabilir. Gönüle iyi arzular düşebildiği gibi, kötü arzular da düşebilir. Binâenaleyh gönle gelen her arzunun peşinden gitmek doğru değildir. Mevlânâ insanın gönlünü kontrol etmesini istemektedir. Gönlüne beliren arzu ve istekleri bir süzgeçten geçirmelidir; eğer gönlünün istediği arzu Hakk'a, hakikate uygun yüce şeylerse ne mutlu o insana, gönlünün istediğini yapabilir; şâyet gönlü süflî şeylere arzu duyuyorsa o vakit o kimse arzusuna uymamalı, hâline ağlayıp feryat etmelidir.

⁸¹ Mesnevî, c.III., s.293-294.

⁸² Mesnevî, c.III., s.295.

Ebû Süleyman “*Bir kalbe dünyâ gelip yerleşirse, âbiret oradan göçüp gider.*”⁸³ Derken, Ahmed b. Ebi'l-Havârî “*Dünyâya arzû ve sevgi gözüyle bakanın kalbinden Allah, zühbd ve yakîn nûrunu söküp atar.*” Demıştır.⁸⁴ İnsanın kalbinde beliren kasveti izâle için niyazlar ve ağlayıp sızlamalarla vecde varmak için uğraşmasına tevâcüd denilmiştir.⁸⁵

Beit:

Allah, herkesi bir iş için yaratmıştır. Herkesin gönlüne bir işle uğraşma arzusu koymuştur.

Beit:

Gönlünde bir istek olmadan el ayak nasıl hareket eder? Çerçöp su akmazsa, rüzgâr esmezse nasıl gider?

Beit:

Eğer gönlünde yükselme isteği varsa, devlet kuşu (hümâ) gibi kanadım aç, yüksel.

Beit:

*Gönlün gökyüzünü değil de, yeryüzünü arzu ediyorsa hâline ağla, feryat et, sızlan! Çünkü sen, hayvanlar gibi yeryüzüne mensup değilsin.*⁸⁶

Baş evimiz olan beynimiz çeşitli düşünceler ile dolup taşarken, gönül evimiz de vesveseler ve kavgalarla doludur. Bedenimizin geri kalan kısmı düşünce nedir bilmedikleri için huzur içinde rahat yaşarlar. Fakat gönüller, vesveselerin ve birbirine zıt düşüncelerin çekişmeleri yüzünden yorulup yıpranırlar. Mevlânâ'ya göre gönlünü temiz tutanlara Allah yardım eder. İstikâmet üzere yürütür. Nitekim Kur'an'da şöyle buyruluyor; “... *De ki, Hiç şüphesiz Allah, dilediği kimseyi şaşırtır; gönlünü kendisine çevirene de hidâyet buyurur! Onlar ki, iman etmişlerdir ve kalpleri Allah'ın zikri ile buzûra kavuşur. Bilmiş olun ki kalpler, ancak Allah'ı zikirle yatıştır.*” (Ra'd, 13/27/28) Başka bir âyette ise şöyle buyrulur; “*İmanlarının kat kat artması için mü'minlerin kalplerine huzur ve sükûneti indiren O'dur...*” (Fetih, 48/4) Şu halde başa gelenleri Hak'tan bilip gönül rızasıyla kaderine teslim olanlar mutlu olurlar. Mevlânâ tıpkı hayat gibi gönlün de akıp gittiğini ve sürekli olduğunu kabul ediyor. Nasıl ki mevsimler birbirini tâkip edip, birbirlerinin yerine geçiyor, her mevsimde dünyâ çeşitli şekillere bürünürse gönül de böyledir, sürekli hareket hâlinindedir. Mevlânâ makro kozmostaki bu hareket ve canlılığın mikro kozmos olan insan gönlünde de olacağına inanıyor. O insan gönlünün donuk olmasını yadırgıyor, durağanlığı kabul etmiyor.

Beit: 4459.

Baş evi sevâlarla, gönül evi de vesveselerle, kavgalarla doludur!

Beit: 4460.

Bedenimizin geri kalan uzuvları, düşünce nedir, bilmezler; huzur içinde, râhat yaşarlar! Fakat gönüller; gelip giden misâfirlerin, vesveselerin, birbirine zıt düşüncelerin çekişmeleri yüzünden yorulup, yıpranırlar!

Beit: 4461.

Hak korkusunun sonbaharına, rüzgârlarına kaç; geçen yılın şakayıklarını kır, dök!

Beit: 4462.

*Bu eski şakayıklar, yeni açmış çiçeklerin bitmesine engel olurlar. Halbuki gönül ağacı, yeni çiçekleri bitsin diye yetmiş, boy atmıştır.*⁸⁷

⁸³ *Kuşeyrî*, s.129.

⁸⁴ *Kuşeyrî*, s.134.

⁸⁵ Yılmaz Hasan Kâmil, *Anabatlaryla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, II. Baskı, İstanbul 1997, s.204

⁸⁶ *Mesnevî*, c.II., s.145.

⁸⁷ *Mesnevî*, c.III., s.654.

9. Gönülden gönüle pencere vardır.

Gönüller birbirine karşıdır. Bir insan birini gönülden severse diğeri de onu sever. İki insan gönülden birbirine bağlanırsa uzakta olmalarının önemi yoktur. Birbirlerine çok uzak olsalar bile ayrı sayılmazlar, zîra her an gönül birlikteliğindedirler. Gönül bağı sıkı kurulduğunda mesâfelerin önemi kalmaz. Maddî ayrılık gönülden bağlananları ayıramaz. Tıpkı bunun gibi Hak aşkı da her zaman Hak iledir. Her an kendisini Hakk'ın huzûrunda hisseder, sözleri ve eylemleri bu bilinç içerisinde. Mevlâsının her an kendisini gördüğünü bilen insan onu üzecek, onun hoşuna gitmeyecek davranışlardan uzak durur. Mevlânâ'ya göre Hakk'a âşık olduğunu iddia eden kimse Hakk'ın kendisini ne kadar sevdiğini merak ediyorsa kendine iyi bakmalıdır. Eğer gönlünde Hak sevgisi gittikçe artıyor ve her an bütün varlığını kuşatıyorsa bilsin ki Hak da onu seviyordur.

Beyit:

Gerçekten de gönülden gönüle pencere vardır. İki insan birbirine gönülden bağlanınca, artık onlar, birbirinden ayrı değillerdir. Bedenleri birbirinden uzak düşse de gönülleri berâberdir.

Beyit:

Şu gönülden, sevgi şimşegi parlayınca, bilmiş ol ki, o gönülden sevgi vardır.

Beyit:

Senin gönlünde de Allah sevgisi iki kat oldu, arttı ise, şüphe yok ki Allah da seni seviyor demektir.⁸⁸

Dîvân-ı Kebîr'de şöyle demektedir:

“Ey gönül gibi hem benimle berâber olan, hem de benden gizlenen sevgili, sana gönülden selâm veriyorum. Sen Kâbe'sin, nereye gidersen gideyim, sana yönelirim. Sana varmak isterim. Nerede olursan ol, sen her yerde hâzır ve nâzırsın. Uzaktan bize bakarsın. Adını anınca gece bile olsa, ev aydınlanır. Göz görünmeyen bir sevgili isen, her an nişin gönlümü incitip durursun? Eğer sen göz önünde isen ne diye olmayacak düşüncelere kapılıyorum? Beden bakımından uzaksın amma, gönlümden gönlüne açılmış bir pencere var. O pencereden Ay gibi hırsızlamacasına sana haber gönderir dururum. Ey güneş, sen uzaklardan bize nurlar gönderiyorsun. Ey senden ayrı düşmüşlerin canı! Canımı sana kul, köle etmedeyim. Kulakta da sen varsın, akılda da, coşkun gönülden de. Fakat bunlar da ne oluyor ki? sen, benimisin, sen, bensin! Seni böylece övmedeyim, anlatmadayım.” (Dîvân-ı Kebîr, c.III., s.1377)⁸⁹

10. Gönül Hakk'ın nazargâhıdır.

Sûfilere göre Cenâb-ı Hak gönle nazar etmektedir. Maddî güzellik ve çirkinlik, ya da zenginlik ve fakirlik önemli değildir. Önemli olan gönül güzelliği ve zenginliğidir. Bu sebeple Hakk'ın baktığı, itibar ettiği gönül; arı, duru, saf ve tertemiz bir gönüldür. Ebû Süleyman demiştir ki, “... *Nefsânî bir arzuyu samîmi olarak terkedenin gönlünden Allah bu arzudan dolayı kulunu cezalandırmayacak kadar kerem sâhibidir.*”⁹⁰ Mevlânâ'ya göre günah işlemekte ısrar eden ve kalbini kirleten kimseler “bizde de gönül var” derlerse ancak kendilerini kandırırlar. Çünkü Hak gerçeği en iyi bilendir ve onlara “şah damarından daha yakındır” (Kâf,50/16). Dolayısıyla onlarda ne denli harap bir gönül olduğunu iyi bilmektedir. Onlar gönül saraylarını yıkmışlar ve virânelerinde baykuşlar ötmektedir.

⁸⁸ Mesnevî, c.I., s.348-349.

⁸⁹ Can Şefik, *Mevlânâ Hayatı Şahsiyeti Fikirleri*, s.417.

⁹⁰ *Kuşeyrî*, s.129.

Beyit:

Ey gönül, sen bir cüz'sün, ne vakit küllün tarafına yönelir gidersen, yâni kâmil bir insana sığınırsan, o zaman sen, Allah'ın sevdiklerinden olursun.

Beyit:

Cenâb-ı Hak; "Biz dâima gönüle bakarız, su ve çamurdan ibâret olan sûrete, şekle değil" diye buyurdu.

Beyit:

Sen, "Bende de gönül var" diyorsun, diyorsun ama, gönül arşın üzerinde olur, halbûki sen, aşağılardasın, aşağılıklarda bulunmadasın.

Beyit:

Kara balçıkta da su bulunduğunu herkes bilir. Fakat o su ile abdest alınmaz.

Beyit:

Balçığın içinde su vardır, vardır amma, o, balçığa yenilmiş, balçıkta kaybolmuştur. Sen de gönlüne, "Bu da gönüldür" diyemezsin. Çünkü senin gönlün de kirlî emellere, şehvete, biddete, mevkî hırsına, dünyâ isteklerine mağlup olmuş, onlar arasında kaybolup gitmiştir.

Beyit:

Göklerden de üstün olan gönül, "abdâl"ın yâhut peygamberlerin gönülleridir.

Beyit:

Onların gönülleri çamurdan, yâni kirlî isteklerden, günablardan arınmış, temizlenmiş, saf bir hâl almıştır. Mânevî neşeleri arttıkça artmış, coşmuştur. Her işe yarar olmuşlardır.⁹¹

Hadîs-i şerifte "Allah, sizin sûretlerinize, mallarınıza değil, kalp ve gönlünüze bakar."⁹² buyrulmuştur. Allah Teâlâ da Kur'an'da şöyle buyurur; "O gün ki, ne mal fayda verir, ne oğullar!... Ancak Allah'a temiz bir kalple varanlar başka!..." (Şuarâ, 26/88,89) Onun için insanın mânevî terakkisinde ve nihâyet kurtuluşunda gönlün büyük bir önemi vardır. Mevlânâ'ya göre gönül hemen anlaşılacak bir şey değildir. Gönül, yedi kat gökler gibi uçsuz bucaksızdır. Birazcık bir gayretle elde edilemez. Tasavvufî eğitim alan bâzı sâlikler gönül sâhibi olma konusunda hataya düşmektedirler. Eğitimini tamamlamadan, mânevî önderinden icâzet almadan yola kendi bildiğine devam edenler, gönüllerine gelen hikmet pırıltılarını kendilerinden sanıp aldanmaktadırlar. Bu sebepten Mevlânâ bu tür sâlikleri uyararak gönüllerinize gelen kırıntıları büyük bir şey zannedip gönül sâhibi olduk zannetmeyin diyor.

Beyit:

Peygamber Efendimiz; "Allah, sizin sûretlerinize bakmaz, gönlünüze bakar. Bu sebeple bir gönül sâhibini arıyoruz." Diye buyurdu.

Beyit:

Cenâb-ı Hak; "Ben secdenin şekline de bakmam, altın bağışlamana da. Ben sana bir gönül sâhibinin gözü ile bakar, görürüm" diye buyurdu.

Beyit:

Sen kendi gönlünü gerçek gönül sandın da, gönül sâhibi ârifleri aramayı bıraktın.

Beyit:

Gönül öyle bir varlıktır ki, şu yedi kat gök gibi, yedi yüz gök orada kaybolur, görünmez olur.⁹³

⁹¹ Mesnevî, c.I., s.194.

⁹² Hakîm Tirmizî (*Nevâdirü'l-ıstûl*, II, 336) bu hadîsi kalplerin mârifet hazinesi olmasıyla ilgili olarak zikretmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Yıldırım Ahmet, a.g.e., s.251.

⁹³ Mesnevî, c.II., s.80.

11. Gönül bir şehirdir.

Mevlânâ gönlü bir şehre de benzetmiştir, çünkü şehirler gibi gönül de büyük ve karışıktır. Şehirde yaşayanların hayatlarını en iyi biçimde idâme ettirebilmeleri için şehirde pek çok sistem kurulmuştur, bunlardan birisi de su şebekesidir. Şehir halkının ihtiyâcını gören hayâtî unsurlardan birisi olan su kanalı çok iyi korunması gerekir ki su kirlenmesin. Suyun kirlenmesi insanların sağlığını bozar. Suyun kirlenip bulandırılması dibinin görülmesine engel olur. Bu taktirde o suya güven ortadan kalkar. İçecek olanlar tedirgin olur.

Mevlânâ'ya göre insanlar da ırmakların suyuna benzerler. Zaman zaman bulanık akarlar, dipleri görünmez olur. Bulanık gönül istikrarsızdır, temkine ulaşamamıştır. Bu sebeple ne kendine faydası olur ne de bir başkasına. Gönül başta vesveseler ve şüpheler olmak üzere her tür bulanıklıktan bir an önce kendini kurtarmalıdır. Gönüllerin arınması düşünceye bağlıdır. Rahmânî düşünceler gönlü temiz bir ırmak hâline getirirken, nefsânî düşünceler karıştırıp bulandırır. Sultan Veled'e göre insan karışık bir yaratık, içiçe girmiş bir bütündür; en son iç, kökleri yerde bulunan, toprak ve suyla yaşayan bir ağacın kökü gibidir. Bu kök gizlidir. Ağacın geri kalan kısımlarında meyve, yaprak, gölge ve öz gibi birtakım haller mevcuttur. Eğer bu ağacın âlemi düşünceyle dolaşılırsa, ağacın başı ve sonunda kökü olduğu ve ağacın kök vâsıtasıyla ayakta durabildiği görülür.⁹⁴ İnsanlar çoğunlukla gönüllerini arındırmak için düşünme zahmetine katlanmazlar. En önemli soru olan "Bu dünyâya nereden geldim?", "nereye gideceğim?" sorularına cevap aramazlar. Nefsânî arzularının merkez olduğu bir hayat tarzı sürerler. Bu tür insanların gönlü, temiz bir gönül değildir. Dünyâ sevgisi ve nefsânî arzularından temizlenmeyen gönül, basiret gözünü açamaz, sırlar âleminin penceresine başını uzatamaz. Onun için gönül şehrinin suyu temizlenmeli ve gönül gözü açılmalı ve "nereden gelip nereye gittiğimiz" düşünülmelidir.

Beyit:

Gönül şehrinin suyunu bulandırma ki, durulsun da, orada Ay'ı, yıldızları dolaşır halde göresin!

Beyit:

Çünkü insanlar, ırmakların suyuna benzerler, su bulanınca dibini göremezsin.⁹⁵

Beyit:

Ne yazık ki, insan başından geçenleri bilmek için sıkı bir araştırmaya girişmemiştir. Gereği gibi çalışarak gönlünü arıtmamıştır. "Ben bu dünyâya nereden geldim?" diye düşünmemiştir.

Beyit:

İnsan dünyâ sevgisinden, nefsânî isteklerden arınan gönül, gözünü açmalı da, sırlar penceresinden baş çıkartıp bakmalı, evveli ve âhiri; yâni önu sonu görmeli, nereden geldiğimizi, nereye gideceğimizi düşünmeli.⁹⁶

12. Gönül bir mektuba benzer.

Mevlânâ insan bedenini ve gönlünü bir mektuba benzeterek ona dikkatli bakmayı tavsiye ediyor. Çünkü bu beden ve gönül mektubunun Hakk'a lâyık olması lâzımdır. Zîra varacağı yer Hak Teâlâ'dır. Mektubu yazan ise insanın bizzat kendisidir. Yâni insanın hayâtı boyunca sâhip olduğu duygu ve düşünceler, söylediği bütün sözler ve yaptığı bütün işler mektubunun satırlarını oluşturur. Dolayısıyla insana âhirette kendi

⁹⁴ Sultan Veled, a.g.e., s.166.

⁹⁵ Mesnevî, c.II., s.567.

⁹⁶ Mesnevî, c.II., s.645.

kitâbı verilecektir. Nitekim Kur'ân'da haber verildiğine göre kitâbını sağ tarafından alanlar kurtuluşa erdiklerini anlayıp sevinirken sol tarafından alanlar hüsranda olduklarını anlayıp üzülecekler (el-Hâkka, 69/19-29). Mevlânâ bu benzetmeyle ölüm ötesi hayâta bu dünyâda hazırlanmanın önemini de hatırlatmış oluyor.

Bir kimsenin yazmış olduğu gönül mektubunun Hakk'a lâayık olduğunun işâreti, o kişinin huylarının Hz. Peygamber (a.s.) ve velilerin huylarına uygunluk göstermesidir. Gönülden geçen ile dilden dökülenler birbiriyle uyum içinde olmalıdır. Eğer beden ve gönül mektubu bu şekilde Hakk'a lâayık bir mektup ise varacağı yere gönderilebilir. Fakat sayılan özelliklerde bir mektup değilse sâhibinin oturup düşünmesi îcap ediyor. Öncelikle nerelerde neleri yanlış yaptığını belirlemeli ve onları tekrar etmemelidir. Bunun vesilesi ise halvet ve uzlettir. İnsan ancak bu sâyede hayat mektubunu gözden geçirebilir. Yâni maddi ve mânevî her bakımdan kendini sıkı bir muâyeneye tâbi tutabilir. Kişi gönlüne baktığında kendisini peygamber ve velilerin huyundan uzak görürse o gönül mektubunu parçalayıp, yırtmalı ve başka bir mektup yazmanın çârelerini araştırmalıdır. Mevlânâ'ya göre bu iş sanıldığı kadar kolay değildir. Çünkü beden mektubunu açmak ve okumak bile herkesin işi değildir. Öyle herkes beden mektubunu açıp okuyabilseydi gönüldeki sırları herkes keşfedebilirdi. O zaman mürşitlere ihtiyaç olmazdı. Böyle olmadığına göre gönül mektuplarını ancak ârifler açıp okuyabilir. Halk kitabın fihristiyle yetinip içeri açıp okumayan kişilere benzer. Aslında beden mektubunun fihristi gâfiller için bir tuzaktır. İnsanlar zâhiri hallerine bakıp kendilerini hatasız ve kusursuz görebilirler vesâhip oldukları kötü huyların farkında olmazlar. Bedenden gönüle geçmek için hırs, hevâ ve hevesten kurtulmak şarttır. Mevlânâ yine insan-ı kâmilin önemine vurgu yapıyor. Ona göre sıradan insanlar onun yardımıyla gönül mektubunu okumayı denemeli, kendi kendilerine yapmamalıdır.

Beyit:

Ey Hak yolcusu! Senin bedenini, bir mektup gibidir; ona dikkatli bak! Pâdişâba (yâni Hakk'a) lâayık olup olmadığımı anla da, ondan sonra yerine gönder!

Beyit:

Bir köşeye çekil, kendi içine kapan; mektubu, yâni kendi içeri aç da oku bakalım! İçindeki sözler pâdişâba lâayık mıdır? (yâni peygamberlere ve velilere)

Beyit:

Eğer o mektuptaki yazı (yâni senin bedenindeki huylar) velilere lâayık değilse, o mektubu parçala, yırt at da, başka bir mektup yazma çâresini ara!

Beyit:

Fakat, beden mektubunun açılmasını ve okunmasını kolay sanma! Öyle olsaydı herkes, gönül sırlarını, kolayca apaçık görürdü!

Beyit:

Kapalı bir mektup gibi olan bedeni açmak, içindeki yazıları, yâni insanın huyunu, iç durumunu anlamak ne kadar güçtür! Bu; olgun kişilerin, âriflerin işidir; aşık oynayan çocukların işi değildir!

Beyit:

Hepimiz de, fibrist (içindekiler) bölümünü yeter bulmuşuz; hırsımızca, hevâ ve hevesimize kapılıp gitmişiz.

Beyit:

O içindekiler, yâni fibrist, halka bir tuzaktır, asıl mektup da öyle sansınlar diye yazılmıştır!

Beyit:

Mektubu aç! Bu söze karşı yüzünü döndürme! Doğrusunu Allah dâba iyi bilir.

Beyit:

O giriş yeri (içindekiler), dil ile söylemeye benzer; sen, asıl gönül mektubunun yazılarını okumayı dene!

Beyit:

Bak bakalım, içinin yazısı, gönül mektubun söylediğin söze uygun mu? İşin, iki yüzlü münâfığın işine dönmesin.⁹⁷

13. Gönülün gıdâsı vardır.

Maddî bünyenin gıdâya ihtiyacı olduğu gibi mânevî bünyenin de gıdâya ihtiyacı vardır. Tasavvufta mânevî bünyenin beslenmesi maddî bünyenin beslenmesiyle ters orantılıdır. Yâni mânevî bünyenin iyi beslenebilmesi için maddî bünyenin beslenmesine fazla önem verilmemesi lâzımdır. Sûfiler nefsi bir binek hayvanı gibi görürler. Binek hayvanına verilen değer ne ise nefse de o kadar değer verilmesi gerektiğine inanırlar. Bu bakımdan bir sûfinin maddî yoksulluktan şikâyet etmesi doğru değildir. Çünkü onların en büyük zenginliği yoksulluktur. Bu konuda Hz. Peygamber (a.s.) ve ilk müslümanların zâhidâne yaşantıları sûfilere ilham kaynağı olmuştur. Fakr her zaman övülen, dünyânın debdebe ve ihtişamına karşı tavır olarak öne sürülen tasavvufî bir erdem olarak görülmüştür.⁹⁸ Yoksulluk dervişlerin hem terbiyecisi, hem yiyeceği hem de içeceği. Çünkü cennetin etrafı hoş gitmeyecek şeylerle çevrilmiştir ve ilâhi merhamet gönlü kırık olanların ve âcizlerin payıdır. Mevlânâ'ya göre mevkisinin yüksekliğinden ve zenginliğinden dolayı gurûra kapılık azanlara ne Allah acır ne de mahluk. Çünkü kendini büyük görüp başkalarını hakir görmek Hakk'tan uzaklaşmanın bir eseridir. Hak yolcusu maddî rızıklarını azaltıp kendi nefsinin hor hakir kıldıkça, dünyâdan yüz çevirmiş olur. Sûfî dünyâdan yüz çevirdikçe nîmet onun ayağına koşar, yâni gönlünde dünyâyâ değer vermediği sürece kendisine mânâ rızıkları yönelir.

Onun anlayışına göre ulvî mertebelere yücelme de, aşk ve din de fakr sâyesinde ikâme edilebilir. Mevlânâ fakrın da tüm tasavvufî haller gibi yaşanarak elde edileceğine inanmaktadır.⁹⁹ Bir sûfî gıdâ yönünden endişelenirse bilinmelidir ki bu endişe mânevî gıdâsının azalmasından kaynaklanmaktadır, yoksa maddî fakirlikten değildir. Sûfî eğer mânevî gıdâlarında bir azalma hissederse gönlü titrer ve yanlış bir iş yaptığını anlar. Kişi dikkat ederse, günâhı kalbinde, gözleriyle gecenin zifri karanlığını hissettiği gibi, hakîki olarak hisseder. Gözü için karanlık ne ise kalbi için günâhın karanlığı odur. Çünkü itâat nur, mâsiyet karanlıktır.¹⁰⁰ Kur'ân'da şöyle buyrulur:

"Allah, kelâmının en güzelini –(âyetleri birbirine) âbenkli, katmerli (bakâkatlerle dolu) bir kitap hâlinde- indirdi. Öyle ki, Rablerinden korkanların derileri ondan ürperir. Sonra derileri de, kalpleri de Allah'ın zikrine alışıp yumuşar..." (Zümer, 39/23)

Beyit:

Bir sûfî, yoksulluktan nasıl olur da şikâyet eder, gamlara, kederlere kapılır? Çünkü yoksulluğun kendisi ona dadı olur, yiyecek olur, içecek olur.

Beyit:

Çünkü cennet, hoş gitmeyecek şeylerden meydana gelmiştir! İlâhi merhamet de gönlü kırıkların, âciz olanların payıdır.

⁹⁷ Mesnevî, c.II., s.499.

⁹⁸ Arpaguş Safî, a.g.e., s.330.

⁹⁹ Arpaguş Safî, a.g.e., s.333.

¹⁰⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Kalbin İlacı, ed-Dâve'd-Devâ*, trc. Savaş Kocabaş, Elif Yayınları 2003, s.72.

Beyit:

Mevkûinin yüksekliği ve servetinin çokluğundan azurak âcizlerin başını yaran, gönlünü karan kimseye ne Allah acır, ne de halk!

Beyit:

Ne mutludur o sîfî, rızka azalır ama, onun âdi boncuğu da ince kesilir, kendisi ise bir mânâ denizi olur!

Beyit:

Allah'ın bâzı has kullarına verdiği mânâ rızktan haberi olan kişi, Hakk'a yakın olma lutfu elde eder.

Beyit:

Râhın o mânevî gıdâsı eksilirse rub, o noksanlık yüzünden titrer!

Beyit:

Sîfî, o mânevî gıdânın eksilmesinden anlar ki, yanlış bir iş işlemiştir; rızâ yâseminliği dağılıp gitmiştir.¹⁰¹

14. Gönül hastalanırsa onun doktoru peygamberler ve velilerdir.

Maddî bünyenin hastalandığı gibi mânevî bünye de hastalanır. Tasavvufta buna kalp hastalığı denir. Erken dönem sûfilerinden Muhâsibî'nin iç yapılanma ile ilgili verdiği gurur, kibir, hased, ucub, riyâ gibi kalp hastalıkları bilgisi, tasavvufta, dâima önemini koruyagelmıştır. Hasta bir kalbin hastalığını gidermek ve tedâvi etmek için normal bir kalbin nasıl olduğunu bilmemiz gerekir ki, ona göre tedâvi yöntemi belirlensin. Tıpkı bunun gibi hasta bir gönlü de tedâvi edebilmek için hastalıklarını teşhis edip hastalığın nereye kadar ilerlediğinin bilinmesi gerekir. İmâm-ı Rabbânî'ye göre kalbin hasta olması onun Hakk'tan başka şeylere ilgi duyması, sevmesidir. Hattâ insanın kendi nefesine olan alâkasıdır. Çünkü bir insan, ne ister ve neyi severse, onu kendi nefsi için sever. Aynı şekilde, mal, başkanlık ve makam isteği de böyledir. İşin aslında, bu durumdaki kişinin taptığı şey kendi (nefsi)dir. İnsan bu bağlantılardan kurtulmadığı sürece kurtuluşa eremez.¹⁰² Bir sûfinin gönlünün hastalanması ona büyük bir elem verir. Maddî hastalıkları tedâvi eden hekimler gibi mânevî hastalıkları da tedâvi eden gönül doktorları vardır. Hastalıktan kurtulmak için hastaların onlara gitmesi ve onların çâre olarak sunduklarını iyi uygulamak lâzımdır.

İbrâhim Havvâs “*Şu beş şey kalbin devâsıdır: Mânâsı üzerinde düşünerek Kur'an okumak, karnı boş tutmak, geceyi ibâdetle değerlendirmek, seher vakti niyazda bulunmak ve sıızlanmak, dâimî zikirle berâber kâmil sabır.*”¹⁰³ Demıştır. Mevlânâ'ya göre eğer velilerin gönlüne girer, gönüllerini açabilirseniz onlarda bütün ayıp ve kusurlarınızla kendinizi görürsünüz. Aslında hastalıktan kurtulabilmek için bu çok önemli bir adımdır. Çünkü insan kendini hakkıyla tanımadan gerçeği göremez. Mânevî hekimlerin gönlüne girebilmek için ilk önce onlara tam bir teslimiyet gösterip güven duymak şarttır. Bu sâyede mânevî hastalıkların farkına varılır, yâni hangi mânevî hastalık ile müptelâ olduğu öğrenilir ve tedâvisi istenir. Kur'an'da şöyle buyrulur; “*Allah'ın İslâm için kalbini açtığı ve Rabbinden bir nur üzerinde olan kimse, (kalbi kararmış kimse) gibi mi olur? O halde vay Allah'ın zikrinden kalpleri katılaştırmış olanlara! Onlar açık bir şaşkınlık içindedirler.*” (Zümer, 39/22)

¹⁰¹ Mesnevî, c.II., s.520.

¹⁰² Cebecioğlu Ethem, *İmâm-ı Rabbânî Hareketi ve Tesirleri*, Erkam Yayınları, İstanbul 1999, s.112.

¹⁰³ *Kuşeyrî*, s.153.

Mevlânâ Gönümüzü temizlemenin ve iyileştirmenin birinci ilâcı olarak Allah'ın zikrini söyler. Çünkü Allah'ın zikrinin bir nûru vardır ki bu nur gönülde cilâ etkisi yapar. Demirin paslandığı gibi gönülün de paslandığını ifâde eden Mevlânâ onun cilâsının zikir olduğunu söyler. Çünkü cilâlî gönülden gayb âleminin akislerini görebilirsin. Mevlânâ'nın zikir olarak tavsiye ettiği ibâdet namazdır.

Beyit:

*Ey namaz kılmayan kişi! Sen gönül cilâcısı olan akli bağlamışsın, kendi nefsâni duygularına uymuş, bevâ ve bevesin (şebetin) iki elini de açmış, onu serbest bırakmışsın!*¹⁰⁴

Mevlânâ bilginin kaynağı konusunda mutasavvıfların yaşadığı derûnî tecrübenin önemine vurgu yaparak, bu yolla gelen bilgiye sonsuz bir güven duyduğunu belirtmektedir. Mânevî seyrini tamamlayan bir mürşid-i kâmil gönül hastalıklarının en iyi tabibidir. Çünkü o, bütün merhaleleri bizzat gönlünde yaşayarak geçmiş ve olgunluk mertebesine ulaşmıştır. Mutasavvıflar zaman ve mekân boyutlarını aşarak ilâhi hakikatlerle bütünleştiklerine inandıkları için ilimlerini vâsıtasız aldıklarını ifâde ederler. Bu yüzden de bilgilerine hem çok değer verirler hem de çok güvenirlir. Mevlânâ sohbetle ilgili bir mülâhazasında dostların kalplerinde meydana gelen üzüntü ve kederlerin ne uyumakla, ne gezmekle ne de yemekle hiçbir ilaçla geçmeyeceğini ifâde etmektedir. Dostun yüzü hastanın şifâsıdır denildiği gibi bütün bu keder ve üzüntüler ancak dostun yüzünü görmek ve onunla sohbet etmekle iyileşir.¹⁰⁵

Beyit:

Biz nabız tutmadan, vâsıtasız olarak gönüle bir hoşça bakarız. Allah'ın verdiği sezîş dolaysıyla bizim görüşümüz pek yücedir.

Beyit:

O bekimler, bastaya gıda verirler, meye verirler; böylece hayvâni rub, onların ilaç ve gıda tedâvisi ile bedenle berâber canlanır, kuvvetlenir.

Beyit:

*Biz ise iş bekimleri, söz bekimliyiz. Biz hastalarımıza ilaç vermeyiz. Bizce ilham veren, Allah'ın celâl ve büyüklük nûrunun aksidir.*¹⁰⁶

Beyit:

Mânevî hastalık bekimlerinin, yâni velîlerin gönüllerini ederseniz, kendinizi görür, hâlinizi bilir ve durumunuzdan utanırsınız.

Beyit:

Bu gönül körlüğünün giderilmesi, balkın elinde değildir. Fakat bu bekimler, Allah'ın lutfu ve keremi ile hidâyet yolunu gösterirler.

Beyit:

*Bu mânevî hastalıkların bekimlerine candan, gönülden kul olursan, Allah'ın lutfuna ve feyzine yol bulursun.*¹⁰⁷

15. Süflî tabiatlar gönüle düşmandır.

Mutasavvıflara göre insan tabiatı aşağı âleme mensup oduğu için süflîdir. Onun bu yönüne tasavvufta “nefs-i emmâre” denir. Nefs-i emmârenin önemseddiği ve değer verdiği hususlar rûhun kıymet verdiği değerlere zıttır. Bu yüzden Cenâb-ı Hakk'ın

¹⁰⁴ Mesnevî, c. II., s.567.

¹⁰⁵ Arpaguş Safi, a.g.e., s.301.

¹⁰⁶ Mesnevî, c.II., s.211.

¹⁰⁷ Mesnevî, c.II., s.213.

ruhları yaratıp “*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*” (A’râf, 7/172) dediği günden beri süflî tabiat olan nefs-i emmâre, gönle düşmanlık yapmaktadır. Nefsin sıfatlarının, asıl yaratılışından oluşan bir takım kökleri vardır. Çünkü o, topraktan yaratılmıştır. Toprağın da kendine has bir özelliği vardır. İnsanoğlundaki zaaf vasfının topraktan, buhl ve cimrilik sıfatının çamurdan , şehvet vasfının pişmiş çamurdan, cehâletin de “salsal” diye tanımlanan cıvık balçıktan kaynaklandığı söylenir.¹⁰⁸

Mevlânâ’ya göre vücut ikliminde gönül yalnızlık çekmektedir. Çünkü gönül sâhibi, dağdaki bir kuş gibidir. Bu vücut diyârı ve dünyâ, gönlün gerçek vatanı değildir. Dünyâ ise kurtlar, kargalar şehridir. Mutasavvıfların gözünde dünyâ kötü tabiatlıların yurdudur. Gönlün dünyâda bunca kötülük arasında yaşaması zordur. Çünkü karşıt cinslerin birbirini sevmedikleri bilinen bir gerçektir. Nitekim aynı şehirde oturan dinsizlerin îmanlı kişileri sevmemeleri de bu yüzdendir. Onun için insan, eğer yüce duygularını kaybetmek istemiyorsa gönül sâhibi olan insan- ı kâmilî arayıp bulmalı ve tavsiyelerini dinlemelidir. Bu sâyede nefs-i emmâresinin kötülüklerinden kurtulduğu gibi onu ıslah etme imkânı da elde eder.

Beyit:

Cenâb-ı Hak bütün ruhlara; “Elestü bi-Rabbiküm” (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?) (A’râf, 7/172) diye seslendiği günden beri, tabiat Sebzâr’ı o gönle düşmandır. Bu düşmanlık ona miras için alınmıştır.

Beyit:

Çünkü o gönül sâhibi, dağın kuşu gibidir. Bu dünyâ ise kurtlar, kargalar şehridir. Bir cinsten olmayanın, kendi cinsinden olmayanı görmesi, onu yaralar, gönlünü dağlar. Aynı şehirde oturan dinsizlerin îmanlı kişileri sevmemeleri, onların aleyhinde uğraşmaları da bu yüzdendir.

Beyit:

İnsan kendi cinsinden olmayanla uyuşmuş gibi görünürse de, o hâl sâhibi değildir. Bir çeşit münâfiklik, iki yüzlülüktür. Onun uyuşmuş gibi görünmesi, bir menfaat, bir şey elde etmek içindir.¹⁰⁹

Beyit:

Ey Hak yolcusu! Eğer sen, cansız, yâni taş ve kay gibi ruhsuz, duygusuz değil isen, gönül sâhibini ara. Eğer hakâkat sultânına zât tabiatında değilsen, gönülle aynı cinsten olmaya bak. Yâni bir gönül sâhibi bul, tavsiyelerini can kulağı ile dinle.¹¹⁰

16. Gönüller ışığa muhtaçtır.

Kur’an’da “*Allah, göklerin ve yerin nûrudur. Onun nûru, tıpkı içinde kandil bulunan küçük bir pencere “mişkat” gibidir. Bu kandil de küçük bir şişe içerisindedir.*” (Nûr, 24/35) Buyruluyor. Sultan Veled âyette geçen “mişkat”ın velîlerin göğsü olduğunu söylüyor. Onların kalbi, kandil ve kalplerindeki mânâ, zeytinyağı, Hakk’ın vuslatı da “mişbah”tır. Yerde, gökte, arşta ve kürsüde bulunan her mahluk, nûru bu Hak adamlarının kalbinden alırlar.¹¹¹

Güneşin gökyüzünü ve yeri aydınlattığı gibi velîlerin gönülleri de Hak Teâlâ’nın sıfatlarının mazharları olarak etraflarına nur saçarlar, aydınlatırlar. Işığa muhtaç gönülleri karanlıklardan kurtarırlar. Kur’an’da şöyle buyrulur; “... *Ey Rabbim! Benim*

¹⁰⁸ Sühreverdi, a.g.e., s.566.

¹⁰⁹ Mesnevî, c.III., s.82

¹¹⁰ Mesnevî, c.III., s.83.

¹¹¹ Sultan Veled, a.g.e., s.171.

göğsüme genişlik ver! Dilimi çöz! Ki sözümü iyi anlasınlar." (Tâ-hâ, 20/25,26,27) Tasavvufta Hz. Peygamber'in (a.s.) sağlığında yaptığı irşat vazifesini ondan sonra ona vekâleten müşid-i kâmillerin yaptığına inanılır. Çünkü onlar, vâris-i muhammedîdirler. Mevlânâ, irşad kudretinin Allah'tan peygamberlere ve Hz. Muhammed'e (a.s.) ondan da müşidlere geçtiğini kabul etmektedir.¹¹²

Beyit:

Gökyüzünün yıldızları, yâni ay ve güneş karanlıkları giderirler. Hak'ın mânevî yıldızları, yâni peygamberlerin ve velilerin rubları ise Hak'ın sıfatına mazharıdır. Bu sebeple dâima tesirlidir.

Beyit:

*Yıldızlar gibi pırl pırl parlayan tertemiz velilerin rubları da yeryüzündeki tesirleri gibi gökyüzündeki yıldızlara bile yardım ederler. Çünkü ilâhî tecellîye mazhar olan velilerin rubları batmaz. Nur saçan, fânî yıldızları nurlandırır.*¹¹³

Beyit:

*Kâmil insan olmak için Sabâ meliki bile olsa, ondan, o dünyâ mülkünden vazgeçsin. Balçaktan kurulumuş şu âlemin dışında nice mülkler var.*¹¹⁴

17. İçinde gönül nûru bulunmayan gönül, gönül değildir.

Cansız bir beden topraktan başka bir şey değildir. Can olmasa beden bir işe yaramaz. Mevlânâ'ya göre bedenın kıymeti can iledir. Cânın makbul olması ise gönül sâyesindedir. Gönüller farklı farklıdır; iyisi de vardır, kötüsü de vardır. Binâenaleyh her gönül de makbul değildir. Nitekim ışık vermeyen kandil, sözde kandildir, çünkü ışık vermez ve maksadı hâsil edemez. Onun kandilliğinden beklenen, etrâfına ışık vermesidir. Tıpkı bunun gibi nûru olmayan, etrâfına hakikat nurlarını saçmayan gönül, gönül değildir. Bencillik kıskacıdan kurtulup hürriyetini elde edemeyen gönül, nefsin esiridir. Nefsin esiri olan gönül başkasına fayda veremez. Çok ilim tahsil etmesi, ciltler dolusu kitap okuyup yazması bir şey değiştirmez, çünkü gönlü haraptır. Konuştuğu Rahman'dan olmaz şeytandan olur. Yâni Mevlânâ müşid-i kâmil olmak kolay değildir, herkes müşid-i kâmil olamaz demek istiyor.

Mutasavvıflara göre bâtinî bir tasarrufa sâhip olup kalplere hükmetmek herkesin işi değildir. Tasavvuf ehline göre bir şeyhin irşat görevi yapabilmesi için Hz. Peygamber'e (a.s.) kadar uzanan kesintisiz bir irşat silsilesi içerisinde yer alması şarttır. İrşâda salâhiyetli olabilmenin maddî ve mânevî olmak üzere iki boyutu vardır. Maddî boyutu, kâmil bir müşidin gözetiminde elde edilen tasavvuf eğitimidir. Bu eğitimden geçmeden de kişi evliyâ olabilir, ammâ insan yetiştiremez, insan eğitiminin metodunu öğrenmeden bu işin altından kalkamaz. Mânevî boyutu ise bu eğitim sonucunda müşidin müridi irşâda ehil olup icâzet vermesidir. Bu icâzeti almayanlar her ne kadar kâmil birer mü'min olsalar da irşat yapamazlar, yapmaya kalkışsalar başarılı olamazlar. Zararları olur, faydaları olmaz.¹¹⁵ Sultan Veled de Hak'ın velisini bir rahmet mâdeni ocağına benzetir. Herkes, onun görünen varlığından zevk bulur, rahata kavuşur. Onun

¹¹² Arpaguş Safi, a.g.e., s.297.

¹¹³ Mesnevî, c.II., s.416.

¹¹⁴ Mesnevî, c.II., s.423.

¹¹⁵ Kara Kerim, *Karabaş Veli Hayatı, Fikirleri, Risâleleri*, İnsan yayınları, İstanbul 2003, s.312.

nûrundan canlanır. O nur ise hiç eksilmez. Bu sıfatlara sâhip olmayan kimse velî değildir.¹¹⁶

Beit:

İçinde gönül nûru bulunmayan gönül, gönül değildir! Can olmadıktan sonra beden topraktan başka bir şey değildir!

Beit:

İçinde can nûru olmayan kandile, kandil deme; o, içine kirlî, pis bir su konmuş bir şişedir!¹¹⁷

18. Hakk'ı inkâr edenin gönlü ışıklanmaz.

Hak Teâlâ'yı inkâr etmek en büyük karanlıktır. Kararmamış bir gönül Hakk'ı inkâr etmez. Bir evin bile bir mîmarı olmadan, kendiliğinden olduğunu kabul etmeyenler bu kâinâtın kendiliğinden var olduğunu nasıl kabul edebilirler? Diye soruyor Mevlânâ. Hakk'ı inkâr eden gönüller halîfelik makâmından aşağıların en aşağısına yuvarlanarak Allah'ın kendilerine verdiği yüce değeri kaybetmişlerdir. Şu halde îman en büyük nurdur, ancak îmanlı gönüller kararmaz, inkâr ise en büyük karanlıktır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de yüce Allah şöyle buyuruyor; "...Onlara kulak ve gözler, kalpler vermiştik. Fakat ne kulakları, ne gözleri ne de kalpleri onlara fayda vermedi. Zîra Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlardı." (Ahkâf, 46/26)

Mutasavvıf burada ruh beden birlikteliğine dikkat çekiyor. Yer âlemine mensup ve ona âit özellikleri taşıyan bedenimiz ile gök âlemine mensup ve ona âit özellikleri taşıyan rûhumuz ilâhî takdir gereği berâber olmuşlar ve muayyen bir zaman için şu dünyâda berâber yaşamaktadırlar. İnsan rûhu "rabbâni neyistan"dan kesilip unsurlar ve tabiat âlemine düştüğünde ruh, şehâdet âleminin hükmüne tâbi olan beden ile birleşir.¹¹⁸ Dolayısıyla rûhumuz bu bayağı, kötü huylu, ahlâkı bozuk bedenimizle arkadaşlığa mecbur kalmıştır. Ruh, bayağı bir ortamda kötü bir arkadaşla yaşamaya sabır gösterdiği için çok yücedir. Kur'ân'da şöyle buyrulur; "Sonra onu düzeltip tamamlamış ve ona kendi rûhundan üfürmüştür. Sizin için kulaklar, gözler ve kalpler yaratmıştır. Siz pek az şükrediyorsunuz." (Mü'minün, 23/78)

Beit:

Hakk'ı inkâr edenin gönlünde de böyle bir ateş söndüren var, fakat körlüğünden görmüyor.

Beit:

Bilen, duyan gönül, nasıl olur da dönen şeyi bir döndüren var, bunu bilmez?

Beit:

Ey hünersiz kişi, söyle bakalım, evin bir yapıcısı, bir mîmarı olmasını düşünmek mi daha akla uygundur, yoksa yapıcısı ve mîmarı olmadan evin kendi kendine meydana gelmesini düşünmek mi akla uygun gelir?¹¹⁹

Beit: 1409.

Balıktan yaratılmış, çok fenâ huylu, çok baris, çok aç gözlü bir varlık olan bedenimiz ile, göklerden, ruh âleminde gelen tertemiz, ilâhî bir varlık olan, rûhumuz ezelî takdir gereği arkadaş olmuşlar, muvakkat bir zaman için şu dünyâda berâber yaşamaktadırlar. Asıl rûhumuzun bu bayağı, kötü huylu, ahlaksız birisi ile arkadaş olması, onun yaptığı bütün huşursuzluklara, kötülüklere ses çıkarmaması, onu sabretmeye alıştırdığı için iyidir. Çünkü

¹¹⁶ Sultan Veled, a.g.e., s.171.

¹¹⁷ Mesnevî, c.III., s.233

¹¹⁸ Aytekin Ülker, a.g.e., s.236.

¹¹⁹ Mesnevî, c.II., s.361.

*sabır insanın içini açar, gönlünü ferahlandırır. Nitekim azîz Peygamberimiz Efendimiz
"Sabır ferahlıgın anahtarıdır" diye buyurmuşlardır.¹²⁰*

19. Gönül asla yalan söylemez

Sâlih insanların gönlüne bâzen bir olaydan önce bir endişe bir sıkıntı gelebilir, kötü bir şeyler hissedebilirler. Bunlara vârid denir. Vârid, kulun kasdı olmaksızın kalbe gelen hâtıralar (havâtır, ilham, feyz) dir. Havâtır, bâzen meleğin bâzen de şeytanın ilkâsı ile (kalbe bir mânâ getirmesi ile) olur. Havâtır kalbe ilkâ olunmak sûretiyle Hak Teâlâ cihetinden gelirse buna hâtır-ı Hak denir.¹²¹ Mevlânâ sâlih kimsenin o sezisinin Hakk'ın nûruyla olduğu kanâatindedir. Nefsin doğru, kalbin yalan söylemeyeceğinde tasavvuf büyükleri ittifak etmişlerdir. Şeyhlerden birisi şöyle demiştir, "Şüphe etme ki, nefsin sana doğruyu, kalbin yalanı söylemez."¹²² Mevlânâ'ya göre insan-ı kâmilin gönlü bir uyarıcıdır. Nitekim Hz. Yakub'un da diğer oğulları, kardeşleri Hz. Yûsuf'u kendileriyle berâber götürmek istediklerinde gönlüne bir ateş düşmüştü. Bir kötülük sezmişti, gönlünün yanlış olduğunu da biliyordu. Zira, gönül sâhibini aldatmaz, hiç yalan söylemez; çünkü onda arş nûrunun parıltısı vardır. İlk önce onlara mâni olmak istediye de ısrarları karşısında diremedi ve dediklerini yaptı. Böylelikle Hakk'ın kazâ ve kaderine karşı gelmemiş oldu, Hz. Yûsuf'u onlarla gönderdi. Mevlânâ'da rızâyı müdemiç bir kader anlayışı vardır. Evvelen ve âhiren, her an Hak bir fiilde olduğundan, kulların yaptıklarının gerçek fâili de kendisidir. Şu halde Hak'tan gelene gönül rızâsıyla teslim olmak en güzel davranıştır. Hakk'a bağlı bir gönül kaderin hilâfına gitmez. Hz. Yâkub'un davranışını kendi kader anlayışı çerçevesinde değerlendiren Mevlânâ gönlü şöyle konuşturur; "Mâdem ki Allah'ın takdîri böyle, O böyle olmasını istiyor, varsın olsun!"

Beyit:

İyi bir insanın gönlüne herhangi bir şey yüzünden bir kötülük gelirse, bu boş yere gelmez!

Beyit:

O sezîşi, o anlayışı Hakk'ın anlayışı bil; vehim bilme! Müminin gönlündeki nur, o anlayışı lehbinden, lehb-i mahfûz'dan okumuştur!

Beyit:

Güzel huylu Yâkub peygamber de, kardeşleri Yûsuf için izîn almak istedikleri zaman

Beyit:

Yâkub; "Şunu biliyorum ki; onun benim yanımdan ayrılması gönlümü yakıyor; içime dert, bir mahzunluk getiriyor!"

Beyit:

Şu gönlüm beni hiç aldatmaz, hiç yalan söylemez! Çünkü gönlümde, arş nûrunun parıltısı var!

Beyit:

Yâkub'un gönlüne gelen şey, bu işteki fesadın, kötülüğün kat'i bir delîli fakat; kazâ ve kâderden korunması mümkün değildi!

Beyit:

İçine belirli şüpheler düştüğü halde, yine de Yûsuf'u gönderdi. Çünkü, kazâ ve kâderden korunması mümkün değildi!¹²³

¹²⁰ Mesnevî, c.III., s.448.

¹²¹ *Kuşeyrî*, s.220.

¹²² *Kuşeyrî*, s.218.

¹²³ Mesnevî, c.III., s.478.

Beyit:

Şu kazânın, şu kaderin çeşit çeşit, renk renk işleri, gözbağları var; "Allah ne dilerse o olur."

Beyit:

Gönül, kaderin bünerini hem bilir, hem bilmez; mübrünü basmak, hükümünü yürütmek için demiri bile mum gibi yumuşatır.

Beyit:

Gönül der ki; "Mâdem ki Allah'ın takdîri böyle, O böyle olmasını istiyor, varsın olsun!"¹²⁴

20. Gönüle gelenleri gizlemek gerekir

Tasavvuf herşeyden önce yaşanan bir "hal"dir; bunun başkalarına aktarılması, nakledilmesi âdetâ imkansızdır. Mistik tecrübe ânında yaşanan ilişki, günlük ilişki çerçevelerinin ötesinde, aşkın bir özellik gösterir. Bundan dolayı onu kelimelere dökmek ve bu hâli yaşamayan kimselere onun hakkında bilgi vermek pek mümkün görünmemektedir.¹²⁵ Tasavvufun hal olduğu ifâde edilmekle birlikte bir çok konusu da zaman içerisinde yazıya dökülmüştür. İrili ufaklı pek çok eser verilmiştir. Ancak mutasavvıflar "Tasavvufta bâzı konular vardır ki sözle bir yere kadar söylenebilir, daha ötesini söylememek gerekir, o ehline mâlumdur" görüşünü her zaman korumuşlardır. Yazılanların muhatapların seviyesine uygun olduğu kanâatindedirler. Yazılanların hâricinde kendilerine öyle haller zuhur eder ki söylenmesinde pek çok sakıncalar vardır. Nitekim Hallac söyledi, başını verdi. Zünnûn Mısri'ye "*Kalbini en iyi biçimde koruyan kimdir?*" diye sormuşlar, o da "*Diline en çok hâkim olan*" diye cevap vermiştir.¹²⁶ Mevlânâ da gönle gelenlerin tamâmen söylenmeyeceği kanâatindedir. Çünkü gönlün her hâlini söz ile söylemek mümkün değildir. Mevlânâ'da da tasavvufun sözden ziyâde hal olduğu fikri hâkimdir. Söz ile anlatılması mümkün olan durumlar ehline açıklansa da bir an gelir söz biter. Oradan öteye söze mahal yoktur. Yazılamayan hallerin ancak yaşanarak bilinebileceğini ifâde eder. Mutasavvıflar yaşadığı bu halleri zevk ve vecd diye nitelendirirler. Süfî hakîkatı gördüğü zaman onun görüşü özel bir halde özel bir idrâk olayıdır; bu hal insanın normal şuur hâli değildir, idrâki de bizim anladığımız cinsten (duyu organlarıyla) bir idrâk değildir. Vecd denilen hal işte budur.¹²⁷

Beyit:

Bu konular, buraya kadar söylenebilir; bundan sonra gönle gelenleri gizlemek, söylememek gerekir!

Beyit:

Söylemeye uğraşsan, yüzbinlerce gayret sarfetsen faydasız kalır, meydana çıkmaz!

Beyit:

Atın, üzenginin gidisi denize kadardır; denize varduktan sonra, insana tahta bir at lâzımdır.¹²⁸

Oğlu Sultan Veled de şöyle söyler:

"Onlar vâsıl oldular ve öteye bile geçtiler; fakat kelime ve cümleye ancak bu dördüncü yüzünün mânâsını sığdırabildiler. Meselâ, bir insan karadan yola çıksa, kara yolunun menzillerini, şebirlerini, dağlarını, sabralarını, çimenliklerini ... anlatabilir, bunlar tasvire

¹²⁴ Mesnevî, c.III., s.536.

¹²⁵ Hökekleli Hayati, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s.321.

¹²⁶ *Kuşeyrî*, s.260.

¹²⁷ Güngör Erol, *İslâm Tasavvufunun Meseleleri*, Ötüken, II. baskı İstanbul 1987, s.146.

¹²⁸ Mesnevî, c.III., s.659.

*sığar; fakat bu adamın yolu gıgide denize dayansa, bu deniz üzerindeki yolculukta gâyeye nâsıl olduktan katettiği menzilleri, yoları nasıl anlatabilir?*¹²⁹

21. Gönülsüz infak makbul değildir.

Yardımlaşma insanlar arası ilişkilerde önemli bir yere sâhiptir. Zenginin fakire yardım etmesi zengin ile fakir arasında bir sevgi ve meveddet oluşmasını sağlar. İnfak zenginlikle kâim bir haslettir. İnsanlara verme, bağışta bulunma denilince zenginler akla gelir. Çünkü vermek için zenginlik gerekir. Ancak burada çok hassas bir konu vardır ki çoğu zengin buna dikkat etmez. Veren kişi Allah'tan geleninin yine O'na gittiğini unuttur. Yâni o malı ve zenginliği kendisine Allah vermiştir, mülkün gerçek sâhibi Allah'tır. İnfak eyleminde bir mal bir zengin vâsıtasıyla bir fakire gitmektedir. Bâzı zenginler “ben malımı fakire veriyorum”, “ben ne iyi bir iş yapıyorum”, “ben cömert bir insanım gibi” düşüncelere kapılıp kendinde bir varlık görürler, ya da reklamlarını yapak isterler. Bu durum İslâmî açıdan zararlıdır. Çünkü infak yapan, yaptığı iyilikte kendisini üstün görüp verdiğini kendinden bilirse Hakk'ı unuttur, araya gurur ve kibir sokar. Başkalarından takdir beklemek, ya da kendini infak yapmaya mecbur hissetmek sonucunda yapılan iyilikler Hakk'ın beklediği davranışlar değildir. Bu şartlarda kişi görünüşte infak yapsa bile gerçekte Hakk'ın rızâsından uzaklaşır. Hakk'ın rızâsına uymayan infâkın Hak katında bir değeri yoktur. Çünkü rızâsız infak gönölden değildir. Dîni olgunluk, davranışların alışkanlık ve dış baskılar sonucu değil, şuurulu bir istek ve tercih ile ortaya konulmasını gerektirir. Bu durum psikolojik açıdan bir şahsiyet bütünlüğü sağlar.¹³⁰

Beyit: 880.

Ey zengin! Sen Allah'ın buğırına yüz çuval altın götürsen, Cenâb-ı Hak buyurur ki; ‘Ey getirdiği yükler altında iki büklüm olan kişi, bana gönül getir, gönül...

Beyit: 881.

Eğer o gönül senden râzı ise, ben de senden râzıyım. Ama gönül senden yüz çevirmişse, ben de senden yüz çeviririm.

Beyit: 882.

Ben sana bakmam, gönüle bakarım. Ey can! Armağan olarak bana gönül getir.

Beyit: 883.

Gönül, seninle nasılsa ben de öyleyim. Cennetler anaların ayakları altındadır. Enlatlar, annelerinin gönüllerini kırmazlar, onlara saygı gösterirlerse, onların hürmetine cennete gireceklerdir.

22. Şu dünyâda yaşayanlar yüz renkli ve yüz gönüllüdür

Mevlânâ'yı ve düşünce sisteminin temellerini iyi kavramak için; onu yetiştiren sosyal şartların bilinmesi gerekir. İçinde yaşadığı toplumun izlerini taşımayan, devrinin sosyal ve kültürel sarsıntularından nasibini almayan insanların, büyük ve ulvî düşünce sâhibi olmaları oldukça zordur. Mevlânâ da içinde yaşadığı XIII. yüzyılın sosyal ve kültürel ortamının olaylarından oldukça etkilenmiştir. Beş yaşlarında iken babası ile birlikte Belh şehrini terketmek zorunda kalması, peşinden Moğol istilasını yaşamaması

¹²⁹ Sultan Veled, a.g.e., s.134.

¹³⁰ Şentürk Habil, *İbâdetin Psikolojisi Hz. Peygamber Örneği*, İz Yayıncılık, İstanbul 2000, s.43.

gibi olaylar Mevlânâ'nın çok erken yaşlarda çok büyük olaylarla duyulan, içlenen bir gönül sâhibi olmasını sağlamıştır.¹³¹

Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Mevlânâ sâdece yaşadığı asrı değil, kendisinden sonraki yüzyılları ve çağımızı bile etkileyebilmiş ender insanlardan biridir. Sonsuz yoruma açık, evrensel nitelikli hikmetleri ile insanlık üzerinde çok etkili olmuştur.¹³²

İçinde bulunduğu çağı kötü bulup şikâyetçi olmak düşünen insanların ekserisinde görülen bir durumdur. Aynı serzenişi Mevlânâ'da da görüyoruz. Gerçi onun asrı gerçekten mensup oduğu toplum açısından içler acısıydı, devamlı harpler, hicretler ve işgaller görmüştü. Yâni şikâyetçi olmakta haklıydı. Yaşadıklarının da etkisiyle Mevlânâ'ya göre de dünyâda ekseriya kötü gönüllüler hükümrandır. Onlar gücü ve iktidârı ele geçirmiştir. Kimisi kötülüklerini iyilik maskesi arkasında sinsice yaparken, kimisi yeryüzünü ifsat ettiği halde ıslah ediyorum iddiasında bulunmaktadır. Yaşadığımız zaman günahkârların, kötülerin devridir. Yûsuf'un kuyu dibinde, firavunlar pâdişahlık makamındadır. Hikmetli kişiler gizlenmek zorunda kalırken, karanlık ruhlular meydâna sâhip olmuşlardır. Öyle zorbalara türemiştir ki gönüllerinde gizledikleri kötülükleri dışa vurmuşlardır. Kötülüklerinden utanmak şöyle dursun, yaptıklarını saklamaya bile gerek duymamaktadırlar. Âdetâ rezillik onlar için bir iftihar vesilesi olmuştur.

Beit:

Şimdi insanların sırları, gizli şeyleri, alacalı öküzün rengi gibi dışa vurmuş, gizlenemez olmuş. Çeşitli kanaat, çeşitli îman sâhibi arasında söz işi yüzlerce renkli iplik bükeyiyor.

Beit:

Şu anda dünyâda yaşayan insanlar, yüz renklidir. Yüz gönüllüdür. Böyle bir dünyâda, bir renkli âlem nasıl bulunabilir?

Beit:

Şimdi zencinin devri... Rum diyârına mensup olan beyaz renkli güzel, gizlendi. Yâni bulunduğumuz zaman, günahkârların, karanlıkta kalmış olanların zamanı... beyaz yüzü, nurlu kişiler gizlendi. Şimdi gece, güneş görünmüyor.

Beit:

Şimdi kurtların dolaştığı devirdir. Yûsuf kayunun dibinde, şimdi Kıptilerin nöbeti... Firavun da pâdişah olmuş.¹³³

Sonuç

Sâdece yaşadığı toplumu ve çağı derinden etkilemekle kalmayıp etkisini günümüzde de artarak devam ettiren, duygulu gönülleri kendine hayran bırakan Mevlânâ, insanlığın gördüğü müstesnâ şahsiyetlerden birisidir. İnsanlara şifâ olan fikir ve duygularını aşk ve vecd ile ifâde eden ünlü mutasavvıf Mevlânâ, diğer eserlerinde olduğu gibi Mesnevî'de de aşk ve vecdin kaynayıp coştığı gönle büyük bir önem vermiştir. Görünüşte orta sınıf halk tabakasına öğretici hikâyeler anlatılması şeklinde kurgulanan Mesnevî, baştan sona İslâm dîninin birinci kaynakları Kur'ân ve hadislere atıflarla doludur. Mesnevî, Kur'ân ve mübelliği Hz. Muhammed'in (s.a.s.) söz ve fiillerinin —onları gönlüne yerleştirmiş bir ağız tarafından- yeniden dile getirilmesidir.

¹³¹ Aydın Mehmet, *Hız Mevlânâ'nın Yaşadığı Devrin –Sosyal Yapısı-*, Selçuk Üniversitesi 2. Millî Mevlânâ Kongresi (tebliğler), Konya 3-5 Mayıs 1986, s.281-282.

¹³² Aktuna Yıldırım, *Rub Sağlığı Açısından Mevlânâ Düşüncesi*, Selçuk Üniversitesi 1. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi (tebliğler), Konya 3-5 Mayıs 1987, s.61.

¹³³ Mesnevî, c.III., s.478.

Mevlânâ gönlünden kopup gelerek dile getirdiği beyitlerinde asıl vatanından bir kamış gibi kopartılıp değişik meclislerde ve değişik coğrafyalarda inleyen bir ney misâli fânîlik âlemine düşen “Hakk’ın halîfesi”ne asıl yurdunu hatırlatmış, oraya yükselmenin yollarını göstermiştir. İnsanların maddî perdeleri kaldırıp ilâhî âleme yükselmesi için selim bir kalbe ihtiyaçları vardır. Mevlânâ âlemi, yâni “mâ sivallah”ı Hakk’ın ilâhî esmâ ve sıfatlarının birer tecellîsi olarak görmüştür. Bu sebeple fikir dünyâsının merkezine insanı ve insanın merkezine de kalp ve gönül koymuştur. Âlem, Hakk’ın isim ve sıfatlarıyla tecellî ettiği bir ayna ve insan da bu aynanın cilâsıdır. En mükemmel tecellî insanın yaratılmasıyla ve bizzat insanın kendisinde zuhur etmiştir. Hak Teâlâ insan hakkında “halîfe” tâbirini kullanmıştır. İnsanın mükemmelliği maddî sûretinden ziyâde taşıdığı cevher ve özden kaynaklanmaktadır. Çünkü insan, maddesi itibârıyla su ve toprak gibi süflî unsurlardan müteşekkildir, bu yönüyle herhangi bir rüçhâniyeti yoktur. Nitekim İblis de insanı bu yönüyle değerlendirmiş ve kendini ondan üstün görmüştür. Bunun sonucunda insana secde etmeyerek Hakk’a isyan etmiştir. Hak Teâlâ insanı diğer varlıklara karşı eşyânın bilgisine sâhip olmasıyla üstün tutmuştur.

Mevlânâ insan cinsine bu değeri verdikten sonra insanlar içinde de bir derecelendirme yapmış ve Hz. Muhammed’i Hakk’ın âlemdeki tecellîsinin görüldüğü en büyük ayna kabul etmiştir. Ona göre Hz. Muhammed hem beşer Hz. Muhammed olarak hem de hakikat-i muhammediye bakımından kendisinde ilâhî hakikatlerin seyredildiği biricik aynadır. Diğer peygamberler ve veliler ışıklarını ondan alırlar ve etraflarına saçtıkları ilim ve hikmet onun sâyesindedir. Işığını Hz. Muhammed’den alan gönüller etraflarına “mârifetullah” denilen ilâhî hikmeti saçarlar. Bunun için tasavvufta bilginin merkezi kalptir, gönüldür. Beşerî kirlerden arınmış, cilâsını kaybetmemiş bir kalp Hakk’ın nazargâhıdır. Hakk’ın nazargâhı olan bir gönle gelen bilgiler vâsitasız olarak doğrudan Hak’tan geldiği için doğrudur, onda şek ve şüphe yoktur.

Mevlânâ Mesnevi’de kalp-gönül konusunu işlerken tasavvufî eğitim sisteminin bütün merhalelerine atıflarda bulunarak Hakk’ın istediği “selim kalb”i anlatmış, onun nasıl elde edileceğinin yollarını göstermiştir. Bunu başta ayna remzi olmak üzere değişik benzetmeler ve anlatıp biçimleriyle yapmıştır. Ona göre “selim bir kalbe sâhip olabilmek için ilk önce Hakk’ı tanımak ve O’na teslim olmak gerekir, çünkü inkâr en büyük karanlıktır. Allah’a îman eden gönüller Hz. Muhammed’in yoluna girmek sûretiyle temizlenmeye başlarlar. Temiz bir gönle sâhip olmak öyle sanıldığı gibi kolay bir hâdise değildir. Çok titiz bir çalışma ister. Çünkü cam gibi parlak olan gönül her an kirlenebilir, gönül kirleri en başta kendini beğenme olmak üzere makam ve mevki hırsı, şehvetin her türlü, haset, kıskançlık v.b.dir. Kalbe düşen mânevî kirlilerin çıkarılması zordur. Bunun için insanların bir rehber ihtiyâcı vardır. Hz. Muhammed (a.s.) insanlığın kurtuluşun biricik delilidir, onun yolundan gidenler gönüllerini temizleyip Hakk’ın selim sıfatını verdiği kalbi elde edebilirler, ancak Hz. Muhammed (s.a.s.) bu dünyâda aramızda olmadığına göre onu örnek almak nasıl olacaktır? Tasavvufta bu soruya cevap “vâris-i muhammedî” denilen üstün insanlar sâyesinde diye cevap verilir. Mevlânâ da “mürşid-i kâmil”, “insan-ı kâmil” “Hakk’ın velîsi” gibi tâbirlerle vasfedilen bu mükemmel insan tipine büyük değer verir. Onları insan cinsinin özü ve Hakk’ın varlık âlemindeki en mükemmel tecellîsi olarak görür.

Neticede Mevlânâ’ya göre insan Hakk’ın halîfesi ve varlık dünyâsının göz bebeğidir, kâinattaki en değerli varlıktır. Ancak insan bu değeri kendisinden bilip gurur ve kibire kapılmamalı, tevâzuu elden bırakmamalıdır. Çünkü değerini koruyamazsa Kur’ân’ın ifâdesiyle “Aşağuların en aşağısına” düşebilir. İnsanın değerini bilip koruması kendi irâdesi ve ihtiyârına bağlıdır. Çünkü Allah her ne kadar bir kader ve kazâ

çizmişse de insanlara da bir irâde ve ihtiyâr vermiştir. Bir de Hak Teâlâ küfre rızasının olmadığını belirtmekle bu hürriyetin nasıl kullanılacağına vurgu yapmış ve insanın irâdesini güzellik yönünde kullanmasını istemiştir. İşte Mevlânâ insanlara kendi seçme haklarını Hak'ın râzı olduğu yönde kullanarak, geldikleri yüce âleme selim bir kalp ile dönmelerini tavsiye etmektedir.

Abstract

[Kerim Kara, "The Concepts of Heart in the *Mathnawi* by Rûmî", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2005, Y. 6, V. 14, pp 483-523]

Mevlânâ is a lovingman. This speciality made him immortal in the history of civilization. Mevlânâ thought how to be a lovingman and have a special heart in this Mesnevi writing like in the other publishing. We tried to explain Mevlânâ's love and heart subject in the different types of the topics in this writing.

Bibliyografya

Afîf Ebu'l-Alâ, *Fusûsu'l-Hikem Okumaları İçin Anahtar, et-Ta'likât alâ Fusûsi'l-bikem*, trc. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2000.

Aktuna Yıldırım, *Rub Sağlığı Açısından Mevlânâ Düşüncesi*, Selçuk Üniversitesi 1. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi (tebliğler), Konya 3-5 Mayıs 1987.

Annemarie Schimmel, *Tasavvufun Boyutları*, çev. Yaşar Keçeci, Kırkambar Kitaplığı, İstanbul 2000.

Arpaguş Safi, *Mevlânâ'nın Dini Anlatım Metodu*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.

Aydın Mehmet, *Hız. Mevlânâ'nın Yaşadığı Devrin –Sosyal Yapısı–*, Selçuk Üniversitesi 2. Millî Mevlânâ Kongresi (tebliğler), Konya 3-5 Mayıs 1986.

Aytekin Ülker, *Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî-i Şerif Şerhi*, Yayınlanmamış doktora tezi, M. Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

Can Şefik, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, Ötüken, İstanbul 1997

Can Şefik, *Mevlânâ- Hayatı Şahsiyeti Fikirleri*, Ötüken, 1995.

Cebecioğlu Ethem, *İmâm-ı Rabbânî Hareketi ve Tesirleri*, Erkam Yayınları, İstanbul 1999.

Demirci Mehmet, *Mesnevî'de Akıl-Aşk Karşılaştırması*, Selçuk Üniversitesi 4. Millî Mevlânâ Kongresi (tebliğler), Konya 12-13 Aralık 1989.

Demirci Mehmet, *Mevlânâ'dan Düşünceler*, Kitabevi, İzmir 1997.

Ebu Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-Kulûb*, trc. Prof. Dr. Yakup Çiçek, Umran Yayınları, İstanbul 1999.

Ebu'l-Hasan en-Nedvî, *Duygu ve Düşüncede Tâzelik Hız. Mevlânâ*, trc. Mehmet Eminoğlu, Hizmet Kitabevi, Konya 1986.

Güngör Erol, *İslâm Tasavvufunun Meseleleri*, Ötüken, II. baskı İstanbul 1987.

Hökelekli Hayati, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003.

İbn Kayyim el- Cevziyye, *Aşklar Kitabı Randatü'l-Mubibbîn ve Nuzhetü'l-Muštâkîn*, trc. Fezullah Demirkıran- Savaş Karabaş, Şüle Yayınları, İstanbul 2001.

İbn Kayyim el-Cevziyye, *Kalbin İlacı, ed-Dâve'd-Devâ*, trc. Savaş Kocabaş, Elif Yayınları 2003.

Kabaklı Ahmet, *Mevlânâ*, İstanbul 1984.

Kara Kerim, *Karabaş Velî Hayatı, Fikirleri, Risâleleri*, İnsan yayınları, İstanbul 2003.

- Kara Kerim, *Azîz Mahmud Hüdâyi'nin Hulâsatü'l-Abbâr Adlı Eserinin Tabkik, Tabric, Tercüme ve Tablîli*, basılmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 1994.
- Kocatürk Saadettin, *Mevlânâ'nın Divânı'nda Aşkın Çilesini Çekmek*, Selçuk Üniversitesi II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi (tebliğler), Konya 3-5 Mayıs 1990.
- Konuk A. Avni, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, hazırlayanlar, Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın, İFAV, İstanbul 1994.
- Konuk A. Avni, *Tedbîrât-ı İlâhiyye Tercüme ve Şerhi*, İbn Arabî, haz. Mustafa Tahralı, İz Yayıncılık, İstanbul 1992.
- Kuşeyrî Risâlesi*, trc. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul 1991.
- Mevlânâ, *Fîhi mâ Fîh*, Tercüme, Ahmed Avni Konuk, yayına hazırlayan Selçuk Eraydın, İz Yayıncılık, İstanbul, 1994.
- Mıran Beşir Ahmed, *Rûmî ve İkbal*, Pakistan Basın Ataşeliği Ankara, La Turque Moderne Basımevi İstanbul 1952.
- Nicholson R.A., *Mevlânâ Celâleddin Rûmî*, Terc. Ayten Lermioğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, tarihsiz.
- Pekolcay Neclâ, *Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Mânâ Dilinin Husûsiyetleri*, Selçuk Üniversitesi 3. Millî Mevlânâ Kongresi (tebliğler), Konya 12-14 Aralık 1988.
- Sevgi Ahmet, *Gönül Kâbesi ve Mevlânâ*, 8. Mevlânâ Kongresi (Tebliğler), Konya 6-7 Mayıs 1996.
- Sultan Veled, *Maârif*, çev. Meliha Ü. Anbarcıoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1984.
- Sühreverdî Şihâbüddin Ömer, *Avârifü'l-Maârif*, hazırlayanlar, H.Kâmil yılmaz-İrfan Gündüz, Tasavvufun Esasları, Vefa Yayıncılık, İstanbul, Tarihsiz.
- Şâhin Naim, *Mevlana C. Rumi ve G.W.F. Hegel'de "Aşk, Varlığın Birliği ve Ölüm" Meselesi*, Selçuk Üniversitesi, X. Millî Mevlânâ Kongresi (Tebliğler), Konya 2-3 Mayıs 2002.
- Şentürk Habil, *İbâdetin Psikolojisi Hz. Peygamber Örneği*, İz Yayıncılık, İstanbul 2000.
- Taneri Aydın, *Mevlânâ Âilesinde Türk Milleti ve Devleti Fikri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- Tarlan Ali Nihat, *Mevlana Celâleddin-i Rûmî*, Varoğlu Yayınevi, İstanbul tarihsiz.
- Top Hasan Hüseyin, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, Ötüken, İstanbul 2001.
- Uludağ Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1991, s.274.
- Yâkıt İsmail, *Batı Düşüncesi ve Mevlânâ*, Ötüken İstanbul 1993.
- Yıldırım Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000.